

Yıldırım, Korkmaz, “Çevresel Terörizmin “Güvenlik” Bağlamında Değerlendirilmesi: Doğu Karadeniz Bölgesinden Çıkarımlar”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8/15, ss.195-218.
DOI: 10.31765/karen.1089695

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.
This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

ÇEVRESEL TERÖRİZMİN “GÜVENLİK” BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDEN ÇIKARIMLAR*

Korkmaz YILDIRIM**

* Arařtırma Makalesi / Research Article

** Dr. Öğr. Üyesi,
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
Rize/TÜRKİYE
 korkmaz.yildirim@erdogan.edu.tr

ORCID : 0000-0001-5427-5075

Anahtar Kelimeler: Çevresel Güvenlik, Çevresel Terörizm, Doğu Karadeniz Bölgesi

Keywords: Environmental Security, Environmental Terrorism, Eastern Black Sea Region

Öz: 20. yüzyılın son çeyreği yerel ve bölgesel ekolojik sorunlarının sınır ötesi etkilerinin küresel bir tehdit olarak kabul edilmeye başlandığı yıllara tekabül etmektedir. Ekolojik sorunların sınır ötesi etkilerinin yanı sıra karşılıklı bağımlılık, karmaşıklık ve belirsizlik ihtiva etmesi gibi özelliklere sahip olması, yerelden küresele uzanan yeni bir güvenlik anlayışını (çevresel güvenlik) zaruri kılmıştır. Kaynak kıtlığı ya da bolluğu durumunun güvenlik ile ilişkilendirilmesinde ise “çevre” ve “güvenlik” kavramlarını bütünleşik olarak tahlil edilmeden rasyonel çıkarımların yapılması zordur. Diğer taraftan çevresel terör ve terörizm olguları geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de akademik ve politik alanlarda tartışılan yeni güvenlik konuları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda güvenlik çalışmalarının odak noktasını oluşturan terör ve terörizm olgularının çevreye ilişkin boyutlarının kapsamlı olarak değerlendirilmesini mümkün kılan sentez çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda yapılmış çalışmalar çevresel terörizm ve güvenlik konularının kesişim alanlarını aydınlatması bakımından son derece yetersizdir. Pratik açıdan ise çevresel terörizme karşı alınan önlemler yeni bir bakış açısı ile etkin bir politik ve hukuki formülasyonunu gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı çevresel terörizmin güvenlik açısından izdüşümlerini “Doğu Karadeniz Bölgesi” özelinde incelemektir. Çalışma bu amacı iki farklı aşamada gerçekleştirmektedir. İlk aşamada çevrenin güvenlik ve terörizm olgular ile ilişkisinin düşünsel ve kavramsal olarak aydınlatılması ile gerçekleşmektedir. İkinci aşamada ise çevresel terörizmin güvenlik anlayışı içerisinde nerde ve nasıl konumlandırılacağına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Çalışma sonuçları erişilebilmesi kolay ve az maliyetli olan çevresel unsurlarının, etkili ve kalıcı sonuçları oluşturabilen bir araç ya da hedefe dönüşme potansiyeline sahip olması sebebiyle güvenlik anlayışının son aşamada düğümlendiği “insan güvenliği”nden “ekolojik güvenlik”e doğru yeni bir boyut kazanması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

THE ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL TERRORISM IN THE CONTEXT OF “SECURITY”: LESSONS FROM THE EASTERN BLACK SEA REGION

Geliş Tarihi / Received Date: 18.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.06.2022

Abstract: The last quarter of the 20th century corresponds to one

when the cross-border effects of local and regional ecological problems activated to be perceived as a global threat. Since ecological problems include cross-border effects as well as interdependence, complexity, and uncertainty, the formation of a new considerate of security spreading from the local to the global (environmental security) has become necessary. It is difficult to create rational inferences in associating resource scarcity or abundance with security without scrutinizing the concepts of "environment" and "security" in an integrated manner. On the other hand, environmental terror and terrorism are deliberated among the new security issues discussed in contemporary academic and political debates as in the past. In this context, there is a need for mixture studies that make it possible to comprehensively evaluate the environmental scopes of terror and terrorism, which also constitute the crucial point of security studies. Studies on this subject are extremely unsatisfactory in terms of revealing the intersection areas of environmental

terrorism and security issues. In practice, the measures taken against environmental terrorism require an effective political and legal formulation with a new outlook. In this context, the main purpose of the study is to scrutinize the projections of environmental terrorism in terms of security in the "Eastern Black Sea Region". The study accomplishes this aim in two different phases. In the first stage, it is realized by clarifying the relationship of the environment with security and terrorism phenomena. In the second stage, there are evaluations about where and how environmental terrorism will be positioned within the consideration of security. The results of the study clearly demonstrate that the environmental essentials, which are easy to access and cost-effective, have the potential to turn into a tool or target that can create effective and lasting results, and that the consideration of security has gained a new dimension from "human security" to "ecological security", where the considerate of security is tied in the last order.

Giriş

Küresel ölçekte yaşanan iktisadi, siyasi ve toplumsal olgulara bağlı olarak “güvenlik” anlayışının içeriği ve kapsamı değişmiştir. Devlet merkezli endişe, çatışma ve tehditler etrafında şekillenen ve özellikle ulus-devlet güvenliğinin güvence altına alınmasını öngören dış güvenlik politika anlayışı, zaman içerisinde eğitimden, sağlığa, enerjiden çevre sorunlarına kadar çeşitli konuları da içerecek şekilde iç güvenlik meselesi haline gelmiştir. 1970’li yıllardan sonra çevre sorunlarına ilişkin yapılan akademik çalışmalar ve uluslararası bilimsel toplantılar sonucunda oluşan küresel farkındalık güvenlik araştırmalarını yeni bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra ekolojik sorunların etkileri ve kapsamı bakımından ulaşılmış olduğu tehdit ve risk düzeyi, güvenlik araştırmalarının bu konuları da kapsayacak şekilde genişlemesini gerektirmiştir. Bu yıllardan sonra iklim değişikliği, kuraklık, hava ve su kirliliği, ormansızlaşma, çölleşme, biyolojik çeşitliliğin azalması, enerji ve besin kaynaklarının kıtlığı, göç, doğal afetler, toplum sağlığı gibi küresel ölçekte etkisini her geçen gün daha fazla hissettiren çevresel risk ve tehditler “çevresel güvenlik” çalışmalarının ivme yakalamasına sebep olmuştur. İçerik ve kapsam bakımından gelişim gösteren çevresel güvenlik anlayışı “enerji güvenliği, gıda güvenliği, su güvenliği” gibi çeşitli alt başlıklar altında değerlendirilmeye başlanmış, bu konudaki uluslararası ve ulusal hukuki düzenlemelerin ve kurumsallaşmanın şekillenmesine katkı sunmuştur.

Son yıllarda benzer bir değişim çevresel güvenlik çalışmalarının terörizm konuları ile ilişkilendirilmesi gerekliliği hususunda yaşanmıştır. Çevresel güvenlik bağlamında değerlendirilebilecek terör eylemleri iki temel ana akım üzerinden akademik çalışmaların konusu haline getirilmektedir (eko-terörizm ve çevresel terörizm). Bazı araştırmacılar eko-terörizmin artan bir güvenlik tehdidi temsil ettiğini ve gelecekte marjinalleştirilmiş çevrecilerin daha fazla bireysel radikalleşmesiyle durumun kötüleşebileceğini ileri sürmektedir.¹ Diğer taraftan çevrenin bir amaç ya da araç olarak kullanıldığı çevresel terörizmde ise iki çeşit boyut üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. İlk olarak su, toprak ve havanın kirletilmesi, orman ve tarım alanları

¹ Spadaro, 2020: 57.

gibi doğal kaynakları amaçları doğrultusunda tahrip edilmesi ile amaçlara ulaşılması düşünülen terör eylemleri söz konusudur. İkinci boyutta ise baraj ve bentler gibi doğanın fiziki güçlerinden insanları koruma amacıyla faydalandığı bina ve altyapıların hedeflendiği terör eylemleri vurgulanmaktadır. Yasal açıdan çoğu ülkede doğaya karşı kıyım, tahribat ve suç teşkil eden her türlü eylemi çevresel terörizm kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü terör eylem planının bir parçası olarak insan ve çevresinde tahribat ve korku oluşturma amacı taşıması çevresel terörizmin temel belirleyicileri arasında gösterilmektedir.²

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı çevresel terörizm ile güvenlik arasındaki kavramsal ve kuramsal ilişkiyi “Doğu Karadeniz Bölgesi” örneği üzerinden açıklamaktır. Çalışmanın temel sorunsalı 21. yüzyılda çevrenin “güvenlik” ve “terörizm” kavramları ile teorik ve pratik olarak nasıl ilişkilendirilebileceğidir. Son dönemlerde çalışmalar bazı radikal çevreci gruplar tarafından çevreye zararlı sonuçları olan eylem ve faaliyetlerin engellenmesi amacıyla gerçekleştirilen pratik ve yöntemlerine (*eco-terrorism*) yoğunlaşmaktadır. Ancak radikal ve aşırı çevreci gruplardan farklı olarak doğrudan çevre ve doğa üzerinden baskı ve tehdit oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen terör eylemleri politik ve akademik alanda dikkate alınması gereken bir diğer önemli husustur (*environmental terrorism*). Felsefi, amaçsal, olgusal ve politik değerler açısından çeşitli düzeyde farklılıklar olmasının yanı sıra her iki durumda da çevre ve doğal kaynakların amaç, araç ya da hedef olarak kullanımı söz konusudur. Bu sebeple her iki durumda ayrı ayrı olarak çevresel güvenlik (*environmental security*) anlayışı çerçevesinde değerlendirilerek bu konudaki belirsizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Ayrıca çevresel terörizmin güvenlik yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmesi ile Türkiye gibi zengin ekolojik sistemlere, kültürel varlıklara ve stratejik yapıları çevre koşullarına sahip olan ülkelerde terör karşıtı ölçütlerin belirlenmesi, yasal ve hukuki yetersizliklerin giderilmesi açısından önemli kazanımlarının olacağı düşünülmektedir. Sadece ekolojik unsurlar bile çevresel güvenlik konusunun teorik tartışmaları yanı sıra pratik boyutları itibariyle dikkate alınması gerektiğinin ne düzeyde önemli olduğu göstermektedir. Örnek olarak Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliğinin belirlemiş olduğu kriterler doğrultusunda endemizm oranının %34 olduğu Türkiye’de 3924 endemik türün yaklaşık 600 kadarı “çok tehlikede-CR”, 700 kadarı da “tehlikede-EN” kategorisinde değerlendirilmektedir.³ Benzer şekilde 2018 verilerine göre 44 kadar milli park, 243 tabiat parkı, 30 tabiat koruma alanı başta olmak üzere toplam ulusal sınırların %8.9’luk kesimi korunan alan statüsünde değerlendirilmektedir.⁴ Dünya ve Avrupa Birliği ülkelerindeki korunan alan oranları dikkate alındığında Türkiye’deki bu düzeydeki düşük koruma alanına sahip olması biyolojik çeşitlilik açısından risk potansiyelini yükseltmektedir.

1. Çevresel Güvenlik: Kavramsal ve Düşünsel Gelişimi

Alan yazınında “güvenlik” kavramına ilişkin kabul gören ortak bir tanıma ulaşmak zordur. Zamansal ve mekânsal özelliklerine göre değişim gösteren dinamik bir kavram olması sebebiyle böyle bir sonuçla karşılaşılması ilk bakışta olağandır. Kavramsal olarak ise Türk Dil Kurumu (2021)’na göre güvenlik kavramı “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu” şeklinde ifade edilmektedir. İngilizce’de “*security*” olarak ifade edilen “güvenlik” kavramı, Latince “bakımdan uzak olma, endişeleri bir kenara bırakma durumu”nu ifade etmek için kullanılan “*securitas*” teriminden geldiği belirtilmektedir.⁵ Latince olarak “*securitas*” olarak ifade edilen “güvenlik” kavramı ise objektif bir temeli olmayan “endişeden uzak olma ve sükûnet” olma halini belirtmek için kullanılmaktadır. Bu durumun tam karşı durumu içinse “dikkatsizlik, gaflet ve ihmâl” terimleri kullanılmaktadır.⁶ Buradan tehlikeden uzak, korunaklı, şiddet, çatışma ve savaşın olmadığı ortamı belirtmek

² Heger, 2012: 1068.

³ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı-ÇŞİB, 2022.

⁴ ÇŞİB, 2022.

⁵ Hamilton, 2013: 5.

⁶ Arends, 2009: 5.

için güvenlik kavramının kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷ Güvenlik kavramı ile ilgili olarak öznel ve nesnel olmak üzere iki farklı boyuta işaret edilmektedir.⁸ Güvenlik kavramı nesnel boyutta kazanılmış değerlere karşı tehditleri, öznel olarak ise sahip olunan değerlere karşı bir saldırı olmaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde kavram ulus-devlet, insan, finans, deprem, askeri istila gibi farklı terimler ile eklenilerek ulusal güvenlik (*national security*), insan güvenliği (*human security*), finansal güvenlik (*financial security*) gibi çeşitli başlıklar altında değerlendirilmeye başlanmıştır.⁹ Benzer şekilde geleneksel güvenlik anlayışının yetersiz kalması sebebiyle geliştirilen “bütüncül güvenlik” (*comprehensive security*) yaklaşımı da benzer şekilde insan haklarından çevre ve enerji güvenliğine, gelir dağılımından etnik ve dini çatışmalara kadar barış ve istikrarı zedeleyecek sorunların giderilmesini betimlemeyen bir yaklaşımdır.¹⁰ Özellikle çevresel güvenlik konusuna güvenlik çalışmalarında daha fazla yer verilmesi ile insan güvenliği ve devletlerarası ilişkilerdeki risk düzeyinin azaltılması sağlanmıştır. Çünkü çevresel güvenlik anlayışının çok boyutlu analizi politik karar vericiler ve akademik çalışmaların zenginleşmesi için uygun alt yapı sunmaktadır.¹¹ Diğer iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunlar ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olması sebebiyle çevresel güvenlikte, tek bir konu etrafında şekillenen güvenlik anlayışından ziyade geniş bir konu repertuvarına sahip küresel bir güvenlik durumuna atıf yapılmaktadır.

Güvenlik kavramının düşünsel gelişimi üzerinde tarihsel süreç içerisinde yaşanan zihinsel değişimlerin önemli etkileri olmuştur. Bu kapsamda güvenlik kavramının modern karşılığına ulaşmasında Antik Çağ'da Atinalıların imparatorluklarını kurtarma girişimleri, Roma İmparatorluğu dönemindeki dini yansımalar ve İngiliz filozof Thomas Hobbes'un iç savaşları önleme hedefleri olmak üzere üç farklı düşünsel gelişimin etkili olduğu belirtilmektedir.¹² Özellikle Hobbes'a göre “doğa durumu” olarak nitelendirilen güvensiz ve çatışma ortamından kurtulmanın tek yolu devlet gibi üst bir siyasi otoritenin oluşturulması gerekmektedir. Bu açıdan Hobbes'un düşünce felsefesinin de etkisi ile modern çağda ulus-devletin korunup gözetilmesi kapsamındaki “ulusal güvenlik” anlayışı kabul görmüştür. Soğuk Savaş sürecinde doğrudan güvenlik konusuna odaklanan çalışmalar, gelişim gösterebilme şansına sahip olmuştur. Soğuk savaş sonrası ve iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle “ulusal güvenlik” “stratejik güvenlik” gibi farklı başlıklar altında incelenen güvenlik çalışmalarında uluslararası güvenlik ve eleştirel yaklaşımlara doğru kaymaya yaşanmıştır.¹³

Tarihsel süreç içerisinde “güvenlik” kavramı ile ilgili değerlendirmelerde ulus-devlet güvenliği gibi dar bir bakış açısına sahip olan klasik/geleneksel yaklaşımların yetersiz olduğu anlaşılmış, çağdaş siyasi ve politik çatışma ve tehditleri de kapsayacak şekilde değişmesinin gerekliliği hâsıl olmuştur. Bu kapsamda özellikle Doğu Blok ülkelerinin bölünmesi sonrasında güvenlik anlayışının açıklanmasında yeni göstergeler ve değerler üzerinde inşa edilen “insan güvenliği”, “toplumsal güvenlik” ve “gezegen güvenliği” gibi yeni tanımlamalar ön plana çıkarılmıştır.¹⁴ Daha öncesinde üst bir politik mesele olarak algılanan konular dışında tutulan ya da yeterli önceliği olmayan enerji, çevre, kent gibi konulardaki çatışma ve tehditlerin üst bir politik konu olarak kabul edilmesi sonucu, bu kavramın kapsamı ve içeriği de değişime uğramıştır. Zira Soğuk Savaş süresince askeri kuvvetler ile ilgili konular güvenlik konusu kapsamına dâhil edilirken askeri olmayan konular ikincil politika konusu olarak değerlendirilmiştir.¹⁵ ABD'nin önderliğinde Batı Blok ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki Doğu Blok ülkeleri ara-

⁷ Vural, 2018: 23.

⁸ Wolfers, 1952: 485.

⁹ Barnett, 2007: 7.

¹⁰ Gül, 2016: 306.

¹¹ Erdem, 2016: 275.

¹² Arends, 2009: 4.

¹³ Bingöl, 2016: 43.

¹⁴ Ağır, 2015: 103-104.

¹⁵ Baldwin, 1997: 9.

sında yaşanan Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme gibi süreci hızlandıran olgular, geleneksel ulus-devlet merkezli güvenlik anlayışının politik, ekonomik, çevresel ve toplumsal alandaki endişeleri de kapsayacak şekilde genişlemesi ile sonuçlanmıştır. Bu durumun temel sebebi olarak ise toprak bütünlüğü, egemenlik ve bağımsızlık gibi temel değerler üzerinde inşa edilmiş olan geleneksel devlet merkezli güvenlik anlayışının sağlık, besin, çevre, enerji gibi yeni çatışma konularının açıklanmasında yetersiz kalması gösterilmiştir.

Gelinen noktada salt ulusal-devlet güvenlik anlayışının birey ve toplumların güvenlik ihtiyacını tam olarak güvence altına alamayacağı kabul edilmektedir.¹⁶ Ulusal güvenlik anlayışından küresel güvenliğe doğru değişim gösteren bu süreçte yeni aktörler ön plana çıkmaya başlamıştır. Öncesinde savaş, silahlı çatışma ve siyasi güç gibi temel değerler üzerinde inşa edilen klasik güvenlik anlayışına ekonomi, çevre, sağlık, enerji, eğitim gibi sosyo-kültürel unsurların dâhil edilmesi ile yeni aktörlerin ön plana çıkmıştır. Zira çevresel tehditlere karşı küresel ve bölgesel güvenlik önlemleri önem arz etmiştir.¹⁷ Diğer taraftan süreç içerisinde çevresel değerlerde yaşanan değişimlerin doğa ve toplumlar üzerinde meydana getirmiş olduğu baskı “çevre” ve “güvenlik” kavramlarının ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.¹⁸ Bir açıdan daha öncesinde “düşük” politik konu olarak kabul edilen çevresel sorunlar “yüksek” politik bir konu haline gelmiştir.¹⁹ Nitekim küresel çevre sorunları arasında yer alan iklim değişikliğinden, ormansızlaşmaya, biyolojik çeşitliliğinin azalmasından doğal kaynakların tahribatına kadar pek çok açmaz insanlığın, toplumların ve devletlerin geleceğini tehdit eder duruma gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra çevresel sorunlar bir tehlike ve risk unsuru olarak kabul edilerek güvenlik çalışmalarının odak noktası olmuştur.²⁰ Küresel güvenlik anlayışındaki yeni eğilimleri sadece çevre sorunları ile ilişkilendirmek yetersiz olacaktır. Zira yeni güvenlik anlayışında yerel ve etnik çatışmalar, yoksulluk, işsizlik, örgütlü suç ve terörizm, toplumsal şiddet, toplu göç hareketleri, enerji arzı ile ilgili temel açmazlar, iletişim gibi pek çok husus yer almaya başlamıştır.²¹ Çevresel güvenlik sadece bu eğilimin bir boyutunu açıklaması bakımından uygun bir düşünsel çerçeve sunmaktadır.

Savaş ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması gibi küresel güvenlik açısından “açık ve sert” tehditlerin, ekonomi, toplumsal ve çevresel gibi “kapalı ve yumuşak” güvenlik sorunlarına nazaran daha fazla dikkate alınması çeşitli açılardan sakıncalıdır. Bu sebeple ülkelerin yeni güvenlik sorunlarını dikkate almalarına, karşılıklı güven ve işbirliği içerisinde çözüm üretmelerini gerekli kılmıştır.²² Bu konuda Ullman'ın “ulusal güvenlik kavramını sadece askeri tehditler ile açıklanması özellikle iki boyut açısından sorun teşkil edeceği” şeklindeki ifadesi dikkat çekicidir.²³ Bu iki temel gerekçe ise; salt ulusal güvenlik anlayışında askeri olmayan tehditlerin dikkate alınmamasını ve küresel ölçekte yeni bir güvenlik açığına sebep olacak militarist akımın yaygınlaşması ile sonuçlanacağıdır.

Çevre güvenliği konusunda benzer şekilde kapsayıcı ve yaygın bir tanımlamaya ulaşmak zordur. Bu sebeple çevre güvenliği tartışmalarında savunucular ya da eleştirenler tehdit kaynağının ne olduğu, neyin güvenliği sağlanacağı, kim/ler tarafından sağlanacağı gibi pek çok unsura bağlı olarak fikirlerini geliştirmektedir. Bu açıdan “çevresel güvenlik” anlayışını kavramsal değerlendirmeden ziyade farklı yaklaşımların birbirleri ile çeliştiği bir durum olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır.²⁴ Benzer şekilde çevresel tehditlerin güvenlik anlayışında “eritilmesi” sonucu ortaya çıkan “çevresel güvenlik” anlayışı ile tam olarak neyin kastedildiği

¹⁶ Ağır, 2015: 124-125.

¹⁷ Kaypak, 2012: 17.

¹⁸ Ak, 2013: 100.

¹⁹ Vural, 2018: 30.

²⁰ O'Neill, 2009: 8.

²¹ Kaypak, 2016: 20.

²² Kaypak, 2012: 18.

²³ Ullman, 1983: 129.

²⁴ Floyd, 2008: 51.

ya da hangi durumda çevresel güvensizlik durumundan bahsedilebileceği konusu tartışmaya açıktır. Bu noktada Barnett, çevresel güvenlik kavramını tam tersi durum ve koşullar üzerinden yaklaşılmasının daha uygun olacağını belirtmektedir.²⁵ Çevresel güvensizlik durumunu ise “birey ve grupların doğrudan ya da dolaylı olarak çevresel değişimler karşısında hassas ve kırılabilir (*vulnerability*) olma hali” olarak ifade etmektedir. Bu açıdan çevre güvenliği birey ve grupların refahları için önem arz eden değerlerin olumsuz etkilenmemesi için çevresel değişimlerden kaçınma ya da ona uyum sağlama kabiliyeti olarak betimlemektedir.

Çevrenin “güvenlik” tartışmalarına eklenme süreci dönemsel olarak farklılaşmaktadır. İlk olarak geleneksel güvenlik anlayışı içerisinde harmanlanan “çevresel güvenlik” anlayışından bahsetmek gerekir. Yenilenebilir kaynakların bolluğu ya da doğal kaynakların kıtlığı gibi çevresel faktörlerin diğer toplumsal etkenler ile birleşmesi, şiddetli çatışmalara neden olabilmektedir. Örnek olarak kentsel göç hareketleri yerel kentsel yaşama ilişkin tatsızlık, şikâyet ve çatışmaları daha fazla şiddetlendirmektedir.²⁶ Çevre güvenliği anlayışında ikinci farklılaşma ise aktör olarak devlet merkezli olup, güvenlikleştirici bir unsur olarak askeri güçlere odaklanması anlayışından uzaklaşılması ile gerçekleşmiştir. İklim değişikliği gibi küresel çevre sorunları için ülkeler arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesi, söz konusu işbirliğinin askeri gündemin bir parçası olmaya devam etmesi gereksiniminden vazgeçilmesini gerektirmiştir. Akabinde ise çevresel işbirliğinde kurumlar arası çabanın bir parçası olarak askeri olmayan kuruluşlar tarafından uygulandığı bir evreye doğru geçiş yaşanmıştır.²⁷ Çevre güvenliği anlayışında yaşanan bir diğer farklılaşma, günümüzde de geçerliliğini koruduğu gibi, küresel ekolojik sistemlerin değişimleri ve tahribatlarının savaşa sebep olduğu, insan yaşamı ve ekolojik istikrarsızlık kadar önemli sonuçları olması sebebiyle güvenlik konusundaki benzer bakış açısı ile konuya yaklaşılması gerektiği tezinin yaygınlaşması ile olmuştur.²⁸ Bu sebeple çevresel güvenlik ile insan güvenliği eş değer görülerek insan refahını artırıcı yönde çevre koşullarının iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir açıdan insan yaşam alanı ve çevresel koşullarının gelişmesi insan güvenliğini de artıracığı yönündeki hipotezler, bu dönemdeki çevre güvenlik anlayışının odak noktasını oluşturmuştur.²⁹ Sonuç olarak çevre güvenliği küresel, ulusal ve yerel düzeyde nüfus artışı ve çevresel tahribatlar gibi güvenlik açısından tehdit oluşturacağı tezine dayandırılarak geleneksel güvenlik anlayışının genişletilmesi sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Böyle bir çıkarım ise; çevresel tehditlerin yıkıcı sonuçları olabileceği, geleneksel güvenlik düşüncesi toplumu bu tehditlerle başa çıkmaya hazırlamada yetersiz kılacağı ve çevresel tehditlerin ulusal sınırları aşma ihtimali olmak üzere temelde üç ana argümana dayandırılmaktadır.³⁰ Nihayetinde ulusal düzeyde gelişim gösteren güvenlik anlayışlı çevre güvenliği ile bireysel ve toplum güvenliği olarak yerele bir taraftan da bu konudaki evrensel ilkelerin oluşturulması ile küresele doğru uzanan ölçeksel bir kaymanın yaşandığı anlaşılmaktadır.

Çevresel güvenlik anlayışı etik değerleri açısından da değerlendirmeyi gerektirmektedir. Zira bu anlayışta özne olarak değerlendirilmesi gereken “çevre” nesne konumunda bırakılıp insan merkezci (*anthropocentric*) bir bakışın etkisinde kalmıştır. Ancak küresel güvenlik alanında insan merkezli ve realist yaklaşımlarının baskın olması sebebiyle birey ve toplumların yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmesi için gerekli olan bir “çevre”nin güvenliği kabul edilmesi gerekmektedir.³¹ Bu açıdan çevre, yaşamsal faaliyetler için gerekli maddenin temin edilmesi

²⁵ Barnett, 2007: 5.

²⁶ CNA Corporation, 2007: 6-7.

²⁷ Floyd, 2015: 529.

²⁸ Dalby, 2009: 5-6.

²⁹ Maltais vd., 2003:1; Erdem, 2016: 276.

³⁰ Maltais vd., 2003: 3.

³¹ Ak, 2013: 100.

ve sosyal ilişkilerin gerçekleşmesi için gerekli ortamı oluşturması sebebiyle güvenlik kapsamından değerlendirilmesi gereken baskın bir düşüncedir.³² Bu sebeple çevresel güvenlik değerlendirmelerinde ve yasal tanımlamalarda insanmerkezci (*anthropocentric*) yaklaşımdan uzaklaşılması ve çevresel unsurların özne olarak değerlendirildiği ekomerkezli (*ecocentric*) ya da tüm varlıkların organik bütünlüğüne atıf yapan bütüncül (*holistic*) bir yaklaşıma doğru evrimleşmenin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Çevresel güvenlik kavramının odak noktasını çevre ve doğal kaynaklara ilişkin sorunların “küresel tehdit ve eşitsizlikler” ile olan ilişkisi oluşturmaktadır.³³ Çevresel tahribat ve sınırlı doğal kaynaklar üzerinde gerçekleşen baskı ve tehditler siyasi, ekonomik ve toplumsal çatışmanın tetikleyicisi konumundadır. Bu açıdan çevresel faktörler ve doğal kaynaklar jeopolitik özellikleri nedeniyle uluslararası siyasetin şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Doğal kaynakların coğrafik olarak eşit dağılım göstermemesi sebebiyle ülkeler petrol, su, maden ve kereste gibi kaynaklara erişim için mücadele etmekte, bu durum da yeni çatışma ortamlarının oluşmasına sebep olmaktadır.³⁴ Başka bir ifadeyle çevresel güvenlik ile ilgili tartışmalarına yönelik yapılan en büyük eksiklik çevre-güvenlik-çatışma üçgenindeki ilişkiyi tam olarak açıklayacak analitik bir çerçevenin oluşturulmamasıdır.

1990’lı yıllardan sonra geleneksel güvenlik anlayışından insan güvenliğine doğru yaşanan güvenlik anlayışı çevresel güvenliğin yeni bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Brauch, insan ve çevre güvenliğine ilişkin iki kavramsal tartışmayı incelemekte, insan merkezli bir çevre güvenliği kavramı ile insan güvenliğinin çevresel boyutunun kavramsal bağlantılarını ele almaktadır.³⁵ İklim değişikliği, çölleşme, su ve doğal tehlikelerin neden olduğu çevresel zorlukları insan güvenliği açısından değerlendirmektedir. Doğal tehlikelerin insan, çevre, ulusal ve uluslararası güvenlik için çeşitli tehditler, zorluklar, güvenlik açıkları ve riskler oluşturduğu sonucuna ulaşmaktadır. Brauch, güvenliğe yönelik çevresel tehlikeleri ele almak, tehlikelere karşı savunmasızlığı ve etkilenen toplumsal gruplar için riskleri azaltmak için stratejik araçların ve politikaların bir kombinasyonunu gerektiğini ileri sürmektedir.³⁶ Benzer şekilde çevre terörizmine ilişkin yapılan değerlendirmeler “terörizm” kavramının çevresel unsurları içerip içermediğine ilişkin nihai karara bağımlı kaldığı unutulmaması gerekir.³⁷ Bu sebeple çevre ve terörizm kavramları arasındaki ilişkinin etraflıca değerlendirilmesi, güvenlik açısından da yeni akademik ve politik tartışmaların önünü açmaktadır.

2. Eko-Terörizm (*Eco-Terrorism*) ve Çevresel Terörizm (*Environmental Terrorism*): Benzerlikler ve Farklılıklar Üzerine

Bir eylemin terör kapsamında değerlendirilmesinde her şeyden önce bu kavram için daha önce geliştirilmiş tanım ve kriterler belirleyici olmaktadır. Terör ve terörizm kavramları üzerine siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler başta olmak üzere farklı disiplinler kendi öncelikleri doğrultusunda tanımlama ve ölçüt belirleme eğilimine girdikleri için alan yazınında yaygın olarak kabul gören bir açıklama ve taksonomi ile karşılaşmak zordur. Zira hukuk, gelenek ve görenek, din, ahlak gibi toplumsal düzenin dayanaklarına ilişkin çeşitli kaynaklar arasında farklı tanımlama ve çıkarımların yapıldığı gözlenmektedir. Herhangi birinin dikkate alınması durumunda bile kavramın içerdiği zamansal ve mekânsal özellikler sebebiyle bir ülkede terör olarak kabul edilen ve şiddet içeren bir eylemin başka ülkede kabul edilmediği, geçmişte meşru olarak görülen eylemin ise farklı bir zamanda aynı şekilde (tam tersi de) değerlendirilmediği gözlenmektedir. Yine de terminolojik olarak bir açıklama yapmak gerekirse dinamik bir kavram olan “terörizm”, Türk Dil Kurumu (2021) tarafından sade bir şekilde “yıldırımcılık”

³² Shearer ve Liotta, 2010: 2.

³³ Soroos, 1994: 317.

³⁴ Klare, 2005: 221.

³⁵ Brauch, 2008: 19.

³⁶ Brauch, 2008.

³⁷ O’Lear, 2003: 131.

olarak ifade edilmektedir. Arapça “tedhiş” kavramının karşılığı olarak kullanılan terörizm, yeni tarihli sözlüklerde sıkça kullanılan sözcük haline geldiği belirtilmektedir.³⁸ Aynı kavram Oxford İngilizce Sözlüğünde “siyasi amaçlara ulaşmak veya bir hükümeti harekete geçmeye zorlamak için şiddet eyleminin kullanılması” olarak ifade edilmektedir.³⁹ Benzer şekilde “terörizm” devlet dışı bir aktör tarafından korku, zorlama veya yıldırma yoluyla siyasi, ekonomik, dini veya sosyal bir hedefe ulaşmak için yasadışı fiili güç ve şiddet kullanımı ya da tehdit etme durumu olarak açıklanmaktadır.⁴⁰

Terörizm ile ilgili kavramsal tartışmalar ve tanımlamalar konusunda alanyazında bir uzlaşma olmadığı gibi, anarşizm, doktrin ya da ideolojiden farklı, meşru ya da gayri meşru otoriteye karşı gerçekleştirilen planlı, örgütlü ve şiddet içeren eylemler gibi temel özellikler üzerinde araştırmacılar arasında fikir birliği sağlanmaktadır. ⁴¹ Sosyal bilimciler terörizm kavramını bir alt-ulusal grubun gizli bir üyesi/üyeleri tarafından gerçekleştirilen, savaşçı olmayanlara ve diğer sembolik hedeflere karşı hesaplı, beklenmedik, şok edici ve yasa dışı şiddet kullanımı olarak ifade etmektedir.⁴² Dinamik bir kavram olan terörizm, eylemin ulusal ya da uluslararası düzeyde devlet ya da devlet dışı aktörler tarafından gerçekleşip gerçekleşmemesine göre devlet terörizmi, devlet destekli terörizm, ulusal, uluslararası ya da ulusötesi terörizm gibi farklı adlandırmalar yapılmaktadır.⁴³ Terörizm, planlama, teknoloji kullanımı, sosyopolitik gibi nedenleri olan, korku ve dehşeti teşvik etmek için tasarlanmış bir suç eylemi olarak tanımlanmaktadır. Terörizm, kaynakların ve altyapının verimsiz kullanılmasını, ekonomi ve piyasa açmazları ile karşılaşılmasını, stratejik ve operasyonel yönelim bozukluklarının oluşmasını beraberinde getirmektedir.⁴⁴ Wilkinson (1974), başkaldırı ve siyasi şiddetin nedenlerinin, aynı zamanda terörün de nedenleri olarak gösterilebileceğini ileri sürmektedir.⁴⁵ Bu açıdan etnik, dini ve ideolojik çatışmalar, yoksulluk, modernleşme beraberinde getirdiği olumsuzluklar, siyasi eşitsizlikler, barışçıl iletişim kanallarının yokluğu, şiddet eğiliminin artması, devrimci grupların varlığı, hükümetin zayıflığı, siyasal rejime olan güvenin azalması, yöneticiler ile liderler arasında derin bölünmelerin yaşanması gibi açmazlar terörün temel sebeplerine örnek olarak gösterilmektedir.⁴⁶ Terörizm sadece psikolojik değil, ekonomik, politik, dini ve sosyolojik faktörler olmak üzere birden fazla unsurdan kaynaklandığı kabul edilmektedir.⁴⁷ Terörist gruplara ilişkin olarak milliyetçi-ayrılıkçı, kökten dincilik ve toplumsal devrimciler olmak üzere geleneksel taksonomi çalışmaları söz konusudur.⁴⁸ Bazı araştırmacılar terörizm eylemlerini örgütsel bir yaklaşımla değerlendirerek “örgütsel psikoloji teorileri olmadan terörizmi anlamak zordur, çünkü terörizmi açıklamak, terörist aktörün niyetini ve izleyicilerin duygusal tepkilerini analiz etmekle başlamalıdır” şeklinde belirtmektedir.⁴⁹ Terörist gruplarının siyasi ve sosyal boyutları ile ilgilenen siyaset bilimciler ve sosyologların aksine psikologlar, öncelikle kişilikleri, inançları, tutumları, motivasyonları ve kariyerleri gibi bireysel faktörler ile bu olguyu açıklama eğilimindedir.⁵⁰ Terörizm ile ilgili değerlendirilmesi gereken bir diğer husus medyanın terör haberlerindeki rolü ve etkinliğidir. Zira toplumsal sorunlar ile medya konuları arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.⁵¹ Kitle iletişim araçları terör haberlerinin kapsamı ve top-

³⁸ Külçür, 2020: 278.

³⁹ Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2021.

⁴⁰ Küresel Terörizm Veritabanı (KTV),2021a.

⁴¹ Özerkmen, 2004: 261

⁴² Hudson, 1999: 12.

⁴³ Şimşek,2016: 333

⁴⁴ Clarke, 2004: 294.

⁴⁵ Wilkinson, 1974.

⁴⁶ Wilkinson, 1974.

⁴⁷ Hudson, 1999: 15.

⁴⁸ Hudson, 1999: 14.

⁴⁹ Crenshaw, 1990: 247.

⁵⁰ Hudson, 1999: 18-19.

⁵¹ Yıldırım,2021: 416.

lumsal sorunları anlatım biçimi ile olguları şekillendirmekte, bazen de yeni tartışmaların oluşmasına sebep olabilmektedir. Bu açıdan medya, terör haberlerinin kapsamının nasıl olması gerektiğine ilişkin olarak “denge, doğruluk ve nesnellik” gibi ölçütler belirleyicidir.⁵² Bir açıdan terör ile medya arasında gayri resmi ve güçlü bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Terör grupları ideoloji ve amaçlarına erişmek için Facebook ve Twitter gibi sosyal medya başta olmak üzere çeşitli kitlesel iletişim araçlarından faydalanırken, medyada terör gibi şiddet içermiş ve abartılı haberler ile izlenme oranlarını artırmaya çalışmaktadır.⁵³

Bu kavramın hukuki metinlere yansıtılması açısından ülkeler arasında farklılıkların olması sebebiyle evrensel ve hukuki bir terörizm tanımlaması arayışına girmekten ziyade temel ilkeleri ve özellikleri üzerinde bir değerlendirme yapılması faydalı olacaktır. Örnek olarak Türk Hukuk sisteminde terörizm;

“cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler”

olarak belirtilmektedir.⁵⁴ Bu ifadeden terör ve terörizm sözcüklerinin siyasi ve politik amaçları, şiddet ve korku oluşturma gibi çeşitli özellikleri içeren bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası metinlerden örnek vermek gerekirse Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1994 yılında kabul edilen “Uluslararası Terörizmi Ortadan Kaldırmak için Gerekli Önlemler: Çözüm” başlıklı metnin 2. ve 3. maddelerinde terörizme ilişkin olarak;

“2) Birleşmiş Milletler ‘in amaç ve ilkelerinin ihlaline yol açabilecek her türlü terör eylemleri, yöntemleri ve uygulamaları, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmakta, dostane ilişkileri tehlikeye atmakta, devletlerarasında işbirliğini engellemekte ve insan hakları, temel özgürlükler ve toplumun demokratik temellerini yıkmakta... 3) siyasal, felsefi, ideolojik, ırksal, etnik, dinsel düşüncelerden bağımsız olarak kamuoyunda, belirli bir kişi ve gruplarda siyasi amaçlarla terör durumunu kışkırtmayı amaçlayan suç eylemleri hiçbir koşulda haklı görülmez veya onları haklı çıkarmak için başvurulamaz...”

ifadesine yer verildiği gözlenmektedir. Yapılan bu açıklamada terörizm eylemlerinin sadece askeri (militarist) bir eğilim içermediği, savaş dışı hedefleri de kapsayan bir eylem olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ormanlar, su kaynakları ve milli parklar gibi doğal kaynaklar ve çevresel değerler belirli bir hedef kitleyi etkilemek için gerçekleştirilen terör gruplarının ilgi odağı haline gelebilmektedir. Söz konusu etkileme biçimleri ise ekonomik kayıplar, sağlık ya da ekosistemlerin tahribatı şeklinde olabilmektedir.⁵⁵ Bu sebeple çevresel kaynaklar ve yapılı çevre yanı sıra diğer varlıklar, terörist eylemlerinin amaçları açısından bir anlam içeriyor veya ifade ediyorsa, olası hedefleri arasında yer alabilmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalar güvenlik anlayışında olduğu gibi çevre ile terörizm kavramlarını ilişkilendirmek farklı tanım ve açıklamaları gerektirdiğinin bir kanıtı olarak düşünülebilir. Bu kapsamda “çevre” kavramını terörizm ile bağdaştırmada alan yazınının iki farklı boyut üzerinden ilerlediği gözlenmektedir. Birinci boyutta çeşitli birey ve grupların doğaya zarar verici eylemlerinden dolayı sanayi kuruluşlarına, şirketlere ve devlete karşı gerçekleştirdikleri radikal çevreci eylemlerin terörizm ile ilişkilendirilmesi ile gerçekleşmektedir (eko-terörizm). Bu tarz eylemler genellikle devlet ve devlet dışı aktörler tarafından yapılan üretim faaliyetlerin

⁵² Norris vd., 2003: 3.

⁵³ Kazan,2016: 139.

⁵⁴ 3717 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 1991.

⁵⁵ O’Lear, 2003: 133.

doğaya zarar verici etkilerine dikkat çekmek için mülke zarar verme şeklinde gerçekleşebilirken, bazen insan ölümleriyle sonuçlanabilmektedir. İkinci boyutta ise çevre bir “ortam” olarak kabul edilerek birey ve grupların amaçlarına erişmeleri için çevreyi “araç” olarak kullanımı söz konusudur. Burada bahsedilen amaç ise daha geniş ölçekli etki olması yanı sıra ölümler, ekolojik yıkımlar ve hedef kitlede korku yaratmaktır (çevresel terörizm).⁵⁶ Çevresel terörizm ile eko-terörizm olarak ifade edilen iki temel anlayış arasında sadece teorik ve kavramsal değil pratik yönleri itibarıyla da önemli farklılıklar dikkati çekmektedir. Çevresel terörizmde doğrudan doğal kaynaklar hedef alınırken, eko-terörizm de doğayı korumak amacıyla doğal çevre üzerindeki yollar, binalar, araçlar gibi daha çok yapıyı çevre hedeflenmektedir. Örnek olarak “Earth First!” gibi Amerika’daki bazı çevreci gruplar⁵⁷ doğrudan doğal kaynaklar üzerinde tahribat meydan getirmekten ziyade doğa üzerinde olumsuz etkisi olan kayak merkezleri, otomobiller, ilgili kurumların merkez ofisler hedef konumundadır.⁵⁸ Radikal çevreci eylemlerin terör kapsamında değerlendirilmesi hukuki ve politik bir analizi gerektirmektedir, ki bu da başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Yukarıda bahsedilen sınıflandırma söz konusu düşünsel ve kavramsal bütünleşmeyi açıklamak için bir araç olarak kabul edilmelidir. Bu açıdan ileride yapılacak olan çalışmalarda mümkün olduğu ölçüde burada bahsedilen ikili idealleştirme girişimine tam olarak uymayan “karma” durumların olabileceğinin unutulmaması gerekir. Çevresel terörizmde “çevre”nin yüklendiği anlama göre yaklaşımın sınırlarının da değiştiği söylenebilir. O’lear (2003)’in geliştirmiş olduğu taksonomi bu hususta oldukça faydalıdır.⁵⁹ İlk olarak çevrenin fiziksel unsurlarının her biri terörizmin hedeflerine ulaşmak için kullanılacak bir araç konumunda olabileceğini belirtmektedir. Örnek olarak yer kabuğundaki saklı enerjiyi açığa çıkararak kayaçların ya da çığın düşmesini sağlama, depremleri tetikleme ya da barajları yıkma gibi şiddet içerikli eylemler bu grup içerisinde değerlendirilebilir. Diğer taraftan doğal kaynaklara zarar vermek yerine siyasi bir gündemin sembolleri olarak çevreyi ihlal eden eylemleri durdurmak için doğrudan şiddet eylemlerinin savunucuları tarafından yapılmış çevreyi hedef alan terör eylemlerinden bahsedilmektedir. Çevresel Kurtuluş Cephesi (*Environmental Liberation Front-ELF*) gibi örgütler tarafından insan faaliyetlerinden dolayı tehlikede olduğuna inandıkları ekosistemleri ve hayvanları savunmak için gerçekleştirdikleri eylemler bu grupta değerlendirilmektedir. Bu durumda çevrenin konumu ise “araç” değil “amaç” olarak kabul edilmektedir. Son olarak insan eylemleri sonrasında şekillenen yapıyı çevreler de dâhil olmak üzere çevrenin belirli özellikleri, bir mesajı iletmeyi amaçlayan kasıtlı yıkım terör eylemlerinin hedefleri olabilir. Bu durumda tarım, orman, maden, petrol ve ekosistem alanları, besin ve su kaynakları çevresel terörizm için hassas hedefler arasında yer alabilmektedir (environmental terrorism). Bu durumda çevre amaç ve araç konumunda değil, hedef olarak kabul edilmektedir.⁶⁰

Alan yazınında eko-terörizm ile çevresel terörizm arasındaki kavramsal farklılığı dikkate alan çalışmalar gözlenmektedir. Ekoloji ve terörizm kavramların bileşiminden oluşan eko-terörizm, çevre ve hayvan hakları savunucuları tarafından kişi ve eşyalara karşı olarak gerçekleştirildikleri şiddet içerikli eylemler kastedilmektedir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’ndeki eko-terörizm, insanları tüm yaşam biçimleriyle eşit bir konuma sokan biyomerkezci⁶¹ ideolojiyle yaygınlık kazanmıştır. Eko-terör eylemlerinde bulunan kişi ve gruplar sürekli kalkınma faaliyetlerinin doğa üzerinde meydana getirdiği baskı ve tehditlerden dolayı sanayileşme ile ma-

⁵⁶ Alpas vd., 2011: v.

⁵⁷ Hayvan Kurtuluş Cephesi - *The Animal Liberation Front (ALF)* ve Yeryüzü Kurtuluş Cephesi-*The Earth Liberation Front (ELF)*, şiddet içeren eylemlere başvuran çevreci gruplara örnek gösterilebilir.

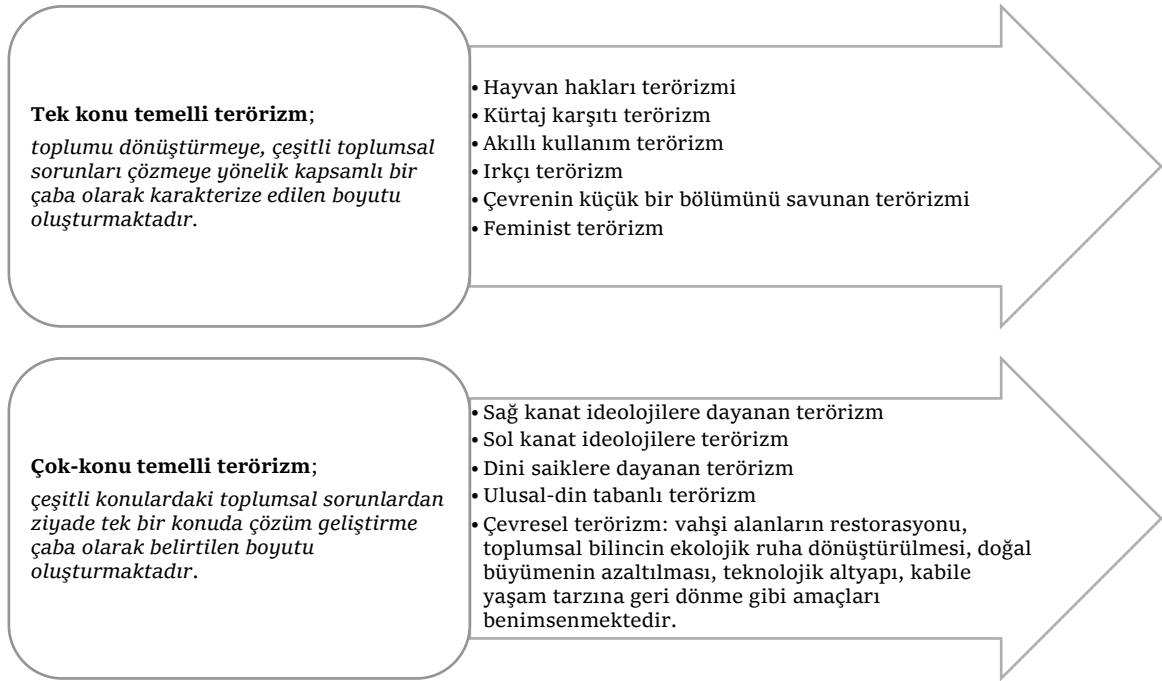
⁵⁸ Chalecki, 2002: 4.

⁵⁹ O’lear, 2003: 138-140.

⁶⁰ O’lear, 2003: 138-140.

⁶¹ Biyomerkezci-*(Biocentrism)* yaklaşım, tüm canlılara içsel değere sahip olmalarından dolayı değer atfeden ve insan merkezli bakışı eleştiren çevreci bir etik yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

teryalizmin yayılmasını engellemek amacıyla çeşitli donanım ve makineleri sabote etmeye çalışmaktadırlar.⁶² Eko-teröristlerin amaçları arasında ise doğal kaynakların sömürülmesini yavaşlatmak veya durdurmak, sürdürülebilir olmayan ağaç kesimi gibi çevresel sorunlara halkın dikkatini çekmek, ekonomik gelişme için yaban hayatı için gerekli habitat alanların kaybolmasını engellemek yer almaktadır.⁶³ Ancak çevre ve hayvan hakları için mülkiyete ve kişilere karşı şiddet kullanmak isteyen grupların faaliyetlerinin “terörizm”in temel özelliklerini içeren bir eylem olarak görülebileceğini öne süren çalışmalar da söz konusudur. Bu konuda yapılan eksiklik ise çevreci terör eylemlerini tek bir konu etrafında şekillenen terörizm faaliyetleri olarak değerlendirilmesidir. Radikal çevreci grupların dünya görüşü sebebiyle tek ve dar kapsamlı bir görevi yerine getirmekle sınırlandırılmaz. Aksine, hedefleri arasında doğal çevre tahribatının yasaklanması, sosyal bilincin yeniden inşası, nüfus artışının azaltılması, toplumun yeniden inşası veya teknolojik altyapının ortadan kaldırılması gibi çok çeşitli konular yer almaktadır. Şekil 1. de belirtildiği üzere hedeflerin çokluğu ve çeşitli sosyo-politik gerçekliği ilgilendirmesi nedeniyle çok-konulu hedefleri içeren terörizm içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.⁶⁴

Şekil 1. Amaçları Bakımından Terörizm Sınıflandırması.⁶⁵

Çevre terörizmi konvansiyonel silah saldırıları ya da kimyasal, biyolojik, nükleer gibi kitle imha silahlarından risk profilleri bakımından daha da tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Risk düzeyleri bakımından konvansiyonel ve kitle imha silah saldırılarında etkililik ve meydana gelme olasılık düzeyleri belirleyici olmaktadır. Geleneksel terörizmde nükleer santrallere saldırılarda olduğu gibi, yüksek etki-düşük olma olasılığına sahip örnekler olabileceği gibi adam kaçırmaya, bomba saldırısı gibi etki düzeyi düşük-olasılığı yüksek olan eylemler şeklinde de gerçekleşebilmektedir. Çevresel terörizm ise etki boyutunun daha uzun sürmesi, yaygın ve erişilebilir olması sebebiyle her iki senaryoyu da kapsamaktadır. Ayrıca geleneksel terörizmde eylemlerde kullanılacak araç ve malzeme elde etmenin zor olduğu ve kullanımları belli bir

⁶² Mahan ve Griset, 2013: 276.

⁶³ Chalecki, 2002: 4.

⁶⁴ Posluszna, 2015: 12.

⁶⁵ Posluszna, 2015: 12.

uzmanlık gerektirdiği için bu konuda tecrübesi olmayan teröristler tarafından tercih edilebilir. Ancak doğal kaynakları doğrudan hedef alan çevresel terör eylemlerinde insan sağlığı ve ekonomi gibi etki düzeyi bakımından daha düşük risk düzeyi ile daha fazla etkili sonuçlar üreten eylemler gerçekleştirilebilmektedir.⁶⁶ Benzer şekilde çevreci terörizm maliyeti düşük, daha az planlama ve daha az militan gerektirmektedir.⁶⁷ Şüphesiz bu açıklamayı terörle mücadele politika ve stratejilerinde geleneksel terör eylemlerini çok fazla dikkate alınmaması gerekir şeklinde yorumlamak yanlış olur. Tersine terörle mücadelede geleneksel politika ve stratejilerde geleneksel yöntemleri tamamlayıcı mahiyette çevresel terörizm ve bileşenlerinin daha fazla dikkate alınması, kavramların yeniden tanımlanması ya da sınıflandırılması gerektiği şeklinde değerlendirmek isabetli olacaktır.

Çevresel terörizm için akademik alanda kabul gören bir tanımlamanın yapılmasındaki güçlükler “terörizm” ile “çevre” kavramlarının sahip olduğu “sübjektiflik” özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir. “Çevre” kavramı ile tam olarak nelerin (ormanlar, akarsular gibi doğal kaynaklar mı, barajlar, enerji santralleri, köprüler gibi yapılı çevreler mi yoksa toplumsal çevre mi) kast edildiği açıklanmaya muhtaçtır. Benzer şekilde bir asır öncesinde “terör” kapsamında değerlendirilen bir eylem günümüzde de geçerli olur mu şeklinde daha da çoğaltabileceğimiz sorular çevresel terörizm için kapsayıcı ve bilimsel tanımlamanın yapılmasını zorlaştırmaktadır. Çevre terörizmi gerek sembolik gerekse hedef kitler üzerinde korku ve tehdit oluşturmak amacıyla çevre ya da doğal kaynakları hedef alan terörizmin bir formu olarak ifade edilebilir.⁶⁸ Zira bu tanımlamada gözüktüğü üzere, “terörizm” kavramında olduğu gibi, amaçlılık ilkesi çevresel terörizmin tanımlanmasında da belirleyici rol üstlenmektedir. Bu açıdan çevre üzerinde arzu edilmeyen niteliklere ulaşılmasını sağlayan her türlü eylem terörizm olarak nitelendirilemez. Örnek olarak herhangi bir fabrikanın üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken nehir ya da akarsu üzerinde sebep olmuş olduğu tahribat daha çok “çevresel kirlilik” olarak kabul edildiği için suç mahiyeti taşımaktadır. Ancak bilinçli ve kasıtlı olarak belirli bir kitle üzerinde olumsuz etki (can ve mal kaybı, korku ve tehdit gibi) oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen su kirliliği eylemi “çevresel terörizm” kapsamında değerlendirilebilir. Bir açıdan herhangi bir çevresel kirlilik oluşturan eylemin terörizm kapsamında değerlendirilmesinde amaçlı olma durumu belirleyici olduğu söylenebilir, ancak yeterli değildir.

Çevresel yıkıma sebep olan herhangi bir eylemi çevre terörizm kapsamında değerlendirilmesi konusunda kapsayıcı ve analitik bir ölçü belirlemek oldukça zordur. Ancak Schwartz'ın (1998) yapmış olduğu çalışmada; herhangi bir çevresel tahribata neden olan eylemin ister savaş ister barış ortamında olsun uluslararası ya da ulusal yasaların ihlali söz konusu ise, sembolik hedeflere yönelik şiddetin olması durumu varsa ve ekolojik sonuçları bakımında toplumda korku salmak amacıyla çevrenin bir araç olarak kullanılması söz konusu ise “çevresel terörizm” den bahsedilebileceğini belirtmektedir. Ancak burada bahsedilen husus savaş öncesi ve sonrası ekolojik sistemler üzerinde meydana gelen tahribatlardan ziyade çevrenin stratejik bir silah olarak kullanılması durumuna atıf yaptığı unutulmaması gerekir.⁶⁹ Küresel Terörizm Veri Tabanı- KTV (2021b)'nın açıkladığı verilere göre, 2000'li yıllardan sonra küresel ölçekte besin ve su kaynakları başta olmak üzere doğal kaynakları hedef alan terör eylem sayısının artış gösterdiği gözlenmektedir (Grafik 1). Küresel iklim değişikliği başta olmak üzere ülkeler tarafından takip edilen iktisadi kalkınma modelleri sonucu doğal kaynaklara olan ihtiyacın daha fazla tezahür edilmesi neticesinde, söz konusu rakamlarda daha fazla bir artış olacağı aşikârdır. Bu temel varsayımı, bilim ve teknolojik gelişmeler ile daha korunaklı çevre söylemleri ile geçiştirmek ise yetersiz bir iddia olacaktır.

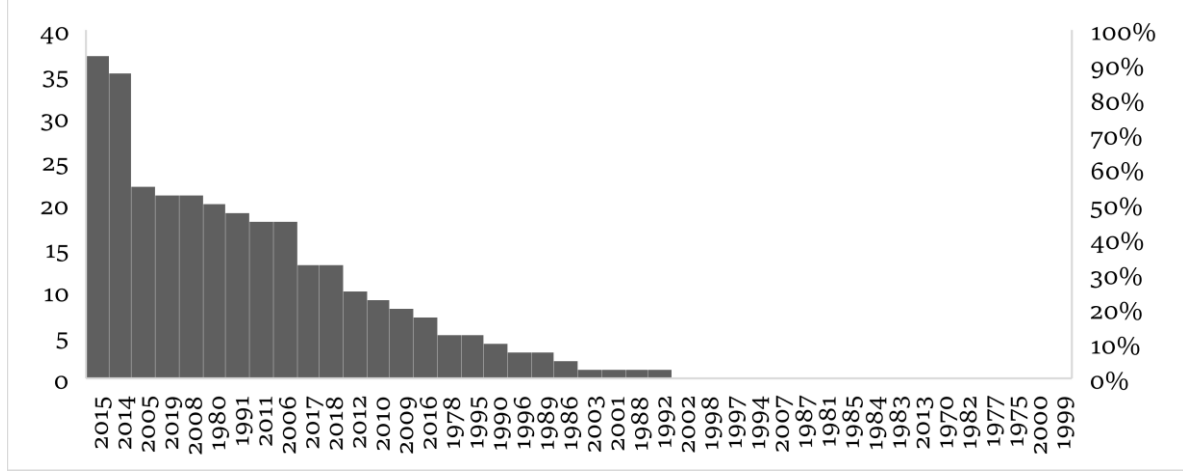
⁶⁶ Chalecki, 2002: 6.

⁶⁷ Güngörmez ve Alkanat, 2019: 7.

⁶⁸ O-lear, 2003: 136.

⁶⁹ Berkowicz, 2011: 21.

Grafik 1. Amaç Olarak Doğal Varlıkların (Besin ve Su Kaynakları) Yer Alındığı Terör Eylemlerinin 1970-2019 Yılları Arasındaki Dağılımı⁷⁰

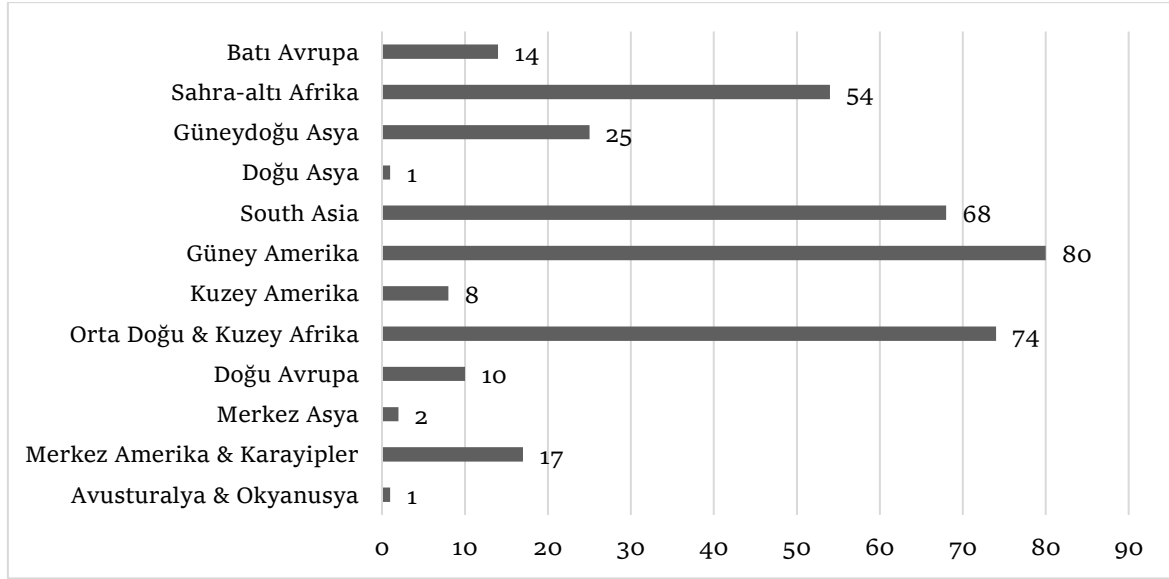
Çevresel terörizm hedefleri arasında nükleer reaktör ve güç kaynakları, su dağıtım sistemleri, su rezervuarları ve barajlar, kimya ve petrol fabrikaları, yakıt depoları, petrol boru hatları ve ormanlık/çalılık kundaklama alanların yer alması muhtemeldir.⁷¹ Küresel Terörizm Veri tabanı (2021b)’na göre sırasıyla besin ve su kaynaklarına yönelik 1970-2019 yılları arasında gerçekleştirilen terör eylemlerinin bölgesel dağılımı incelendiğinde sırasıyla Güney Amerika, Orta-doğu ve Kuzey Afrika, Doğu Asya ve Sahra-altı Afrika’nın öne çıktığı gözlenmektedir (Grafik 2). Bölgesel dağılımda kullanılan veriler ise hedef olarak çevrenin (besin ve su kaynakları) kullanıldığını göstermektedir. Bu saldırılarda kullanılan araçlar ise yakıcı ve ateşli silahlar, dinamit ve bomba olduğu belirtilmektedir. Ayrıca silahlı saldırı, suikast, bombalama, patlama, tesis ya da altyapıya saldırı, kaçırma, rehin alma, silahlı saldırı söz konusu eylemlerin bilinen çeşitlerini göstermektedir.⁷² Ancak gelişmiş sanayi ülkelerinde bile enerji santralleri, barajlar, su depoları başta olmak üzere stratejik öneme sahip yapıları çevrelerde güvenlik açısından ciddi eksiklikler söz konusudur. Bu alanların gerek ekolojik sistemler üzerinde doğuracağı sonuçlar gerekse de toplumsal hayat üzerindeki etkileri bakımından analiz edilmesi ve gerekli güvenlik tedbirler alınmalıdır. Son olarak çevresel güvenlik kavramında olduğu gibi çevresel terörizm de etik bir tartışmayı gerektirmektedir. Zira “çevresel terörizm” ve “eko-terörizm” söylemlerinde öznel ve incelenmemiş bir insanmerkezci mantık yürütülmektedir, çünkü her ikisinde de insanlara ve/veya mülklere yönelik şiddet veya tehditlere dayanılarak bir tanımlama söz konusudur. Her iki söylemde hayvanlara ve/veya ekosistemlere karşı şiddet içerikli bir eylem değerlendirmesine izin vermemektedir.⁷³

⁷⁰ KTV, 2021b.

⁷¹ Berkowicz, 2011: 25.

⁷² KTV, 2021b.

⁷³ Pellow, 2016: 83.

Grafik 2. Besin ve Su Kaynaklarına Yönelik Gerçekleştirilen Toplam Terör Saldırıların Bölgesel Dağılımı⁷⁴

3. Eko-Terörizm ve Çevresel Terörizmin “Çevre Güvenliği” Yaklaşımındaki İz Düşümleri

Geleneksel askeri ve devlet merkezli güvenlik anlayışı sürdürülerek yeni çatışma alanı dikkate alınmadığında güvensizliğin daha da artacağı anlaşılmaktadır. Bu açıdan güvenlik anlayışında devletten ziyade bireye geçen, savaş ve şiddet eksenli anlayıştan işbirliğine doğru gelişim gösteren bir eğilime ihtiyaç duyulmaktadır.⁷⁵ Zira çevresel terörizm, çevre güvenliğini tehdit eden en önemli unsurlar arasında değerlendirilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde güvenlik anlayışı, konusu ve aktörleri bakımından farklılaştığı dikkat çekmektedir. Temelde ulus-devlet güvenliğini önceleyen “geleneksel güvenlik” anlayışından “insani güvenlik” anlayışına doğru değişim yaşandığı kabul edilmektedir.⁷⁶ Soğuk savaş sonrası terörizm faaliyetlerinde devlet egemenliğini yıkmak için çevrenin hedef ya da araç olarak kullanıldığı örnekler söz konusudur.⁷⁷ Doğal kaynakların her geçen gün daha fazla azalması, iklim değişikliği gibi çevresel faktörlerde yaşanan değişimlerin olumsuz sonuçlarının daha fazla hissedilir olması, çevresel güvenlik konusunun stratejik ve politik bir konu olarak öne çıkmasına ve insan güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Yapılı ve doğal çevrenin şiddet içerikli çatışmaların odak noktası haline gelmesi, olgusal, politik ve felsefi saikler ile hareket eden terör gruplarının iştahını kabartmıştır. Özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerdeki siyasi, ekonomik, teknolojik yetersizlikler çevresel faktörleri terör eylemlerine maruz bırakmıştır. Çevresel güvenlik konusundaki yasal ve kurumsal eksiklikler çarpan etkisi oluşturarak konvansiyonel silahlar ve savaşlardan ziyade kolay erişebilir, maliyeti düşük ve uzmanlaşma gerektirmeyen ancak etkisi ve korku salma boyutu yüksek olan çevresel terörizmin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu konuda çözüm arayışlarının sadece askeri unsurlara terk edilmesi ulusal güvenliğin risk altına girmesi ile eşdeğer görülebilir. Devlet ve kuruluşları yanı sıra sivil toplum ve özel girişimlerin önleyici tedbirler alması kısa vadede de olsa çevresel terörizm ile mücadele başarı düzeyini artıracak beklenmektedir.

Son dönemlerde yaşanan çevresel tehditleri geleneksel güvenlik anlayışına dâhil ederek çevresel güvenlik kavramının yeniden tanımlanması bu konudaki belirsizliklerin giderilmesine

⁷⁴ KTV, 2021b, Ulusal Konsorsiyum tarafından üretilen Küresel Terörizm Veritabanı (GTD,2021b), Terörizm ve Terörizme Müdahale Çalışması (START) ve Maryland Üniversitesi tarafından 1970'den beri geliştirilen dünya çapındaki terör olaylarının kayıtlarına dayanarak oluşturulmuştur.

⁷⁵ Kaya, 2019: 139-140.

⁷⁶ Ak, 2013: 100.

⁷⁷ Saygılı, 2006: 278.

katkı sunacaktır. Ancak çevresel güvenlik kavramı ile geleneksel güvenlik anlayışında aşırı genişlemeye sebep olma riski ve sonuçsuz tartışmaya veya “paranoya” durumuna sürüklenme ihtimalinden kaçınmak gerekir.⁷⁸ Ayrıca çevresel tehditler ve kıtlık durumu ile devletlerarasındaki ilişki ve çatışmalar arasındaki nedensel ilişkinin daha fazla kuramsal açıdan aydınlatılması gerekmektedir. Çevresel stresler ile çatışma arasındaki ilişkinin daha fazla veriye dayalı, farklı ölçekli, kapsamlı ampirik çevresel güvenlik çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.⁷⁹ Çevresel güvenlik diğer çatışma konuları ile ilişkili olmakla beraber gıda, sağlık, ekonomik diğer güvenlik konuları ile yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Çevre sorunlarının artış göstermesi ile diğer güvenlik konularında ki gereksiniminin şiddeti de arttığı bilinmelidir. Bu hususta yaşanan doğal afetler neticesinde birçok toplumun kimlik ve değerleri tehlike altına girmektedir.⁸⁰ Bu örneklerde olduğu gibi çevresel risk ve tehditlerin devletler başta olmak üzere devlet dışı aktörler arasındaki çatışmalara olan katkısı ve güvenlik ile olan ilişkilerinin aydınlatılması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet dışı aktörler arasında ise ilk akla gelen terör gruplarının ve onların çevresel tahribatlarına yönelik eylemleridir. Zira petrol yatakları, boru hatları, maden yatakları ve bunlara ilişkin tesislerin savunmasız donatılara sahip olması sebebiyle meydana gelebilecek olan olası terör saldırılarının sadece ekonomik maliyetleri değil ekolojik olarak da (petrol sızması gibi) önemli sonuçları olacaktır. Benzer şekilde biyolojik çeşitlilik gibi ekosistemlerin işlevselliği açısından stratejik öneme sahip bitki ve hayvan toplulukları çevresel terörizmin ilgi alanları arasında yer almaktadır. Bu konuda kültürel çevresel unsurların korunaklı olması Türkiye gibi kültürel çevre bakımından zengin olan ülkeler için dikkate alınması gereken bir diğer önemli husustur.

Bu bilgiler ışığında küresel, ulusal ve yerel stratejik öneme sahip ekosistemlerin ve yapılı çevrenin terörist faaliyetlerin hem hedefleri hem de araçları konumuna geldiğini göstermektedir. 21. yüzyılda ortaya çıkan yeni sosyoekonomik durum ve terörizmin değişen yüzü bu gelişmeye katkı sunmuştur. Özellikle ulusal düzeydeki politik ve hukuki yapı bu tehlide ayak uyduramamıştır. Zira geçerli yasal doktrinler mevcut terörle mücadelede etkili bir şekilde çalışmamakta, kapsayıcı stratejiler geliştirememekte ve bu tür eylemlere karşı toplumsal öfkeyi yeterince açığa çıkaramamaktadır. Terörün bu yüzüne karşılık gelecek şekilde yeni bir yasal düzenlemeye (eko ve çevresel terörizmi içerecek şekilde) gidilmesi, ortaya çıkan bu tehlide karşı daha uygun mekanizmalar oluşmasını sağlayacaktır. Aksi durumda mevcut terör karşıtı politika ve stratejilerin yanı sıra çevre hukuku anlayışı ile çevresel terörizm ile mücadele edebilme şansı azalacaktır.⁸¹ Uygulamada terörizm faaliyetlerinde çevrenin bir amaç ya da araç olarak kullanıldığı tespitinin yapılması zordur. Zira terör eylemlerinin her iki sonucu doğuracak şekilde etkisi söz konusu olabilmektedir. Örnek olarak uluslararası petrol boru hatlarına yönelik gerçekleştirilen terör eylemleri, petrol yatakları üzerinde etki yaptığı gibi ekolojik sistemler üzerinde de ciddi düzeyde tahribatın oluşmasına sebep olabilmektedir.⁸² Bu durum çevresel güvenlik açısından risklerin artması ile sonuçlanacaktır.

Çevresel terörizm için yapılacak olan geniş bir “çevre” tanımlaması ile ülke içerisinde birçok alan savunmasızlık özellikleri sebebiyle terörün odak noktası haline gelebilmektedir. Su kaynakları bu konuda en fazla savunmasızlık özelliğine ve stratejik öneme sahip olan doğal kaynaklar arasında yer almaktadır. Su kaynaklarına ya da arıtma tesislerine yönelik gerçekleştirilecek zehirli madde katkısı ya da doğrudan tahribat sadece çevresel güvenlik olarak değil, daha üst bileşen olarak insan güvenliği açısından da risk teşkil etmektedir. Su kaynaklarının alternatif seçeneklerinin az olması, etki düzeyinin yüksek olması, savunmasız ve korunmasız özelliklere sahip olması nedeniyle terör gruplarının hedefleri arasına kolaylıkla girmektedir. Benzer şekilde ormanlık alanlar ve tarım arazileri de çevresel terörizmin güvenlik açısından

⁷⁸ Saygılı, 2006: 273.

⁷⁹ O'lear, 2003: 129-130.

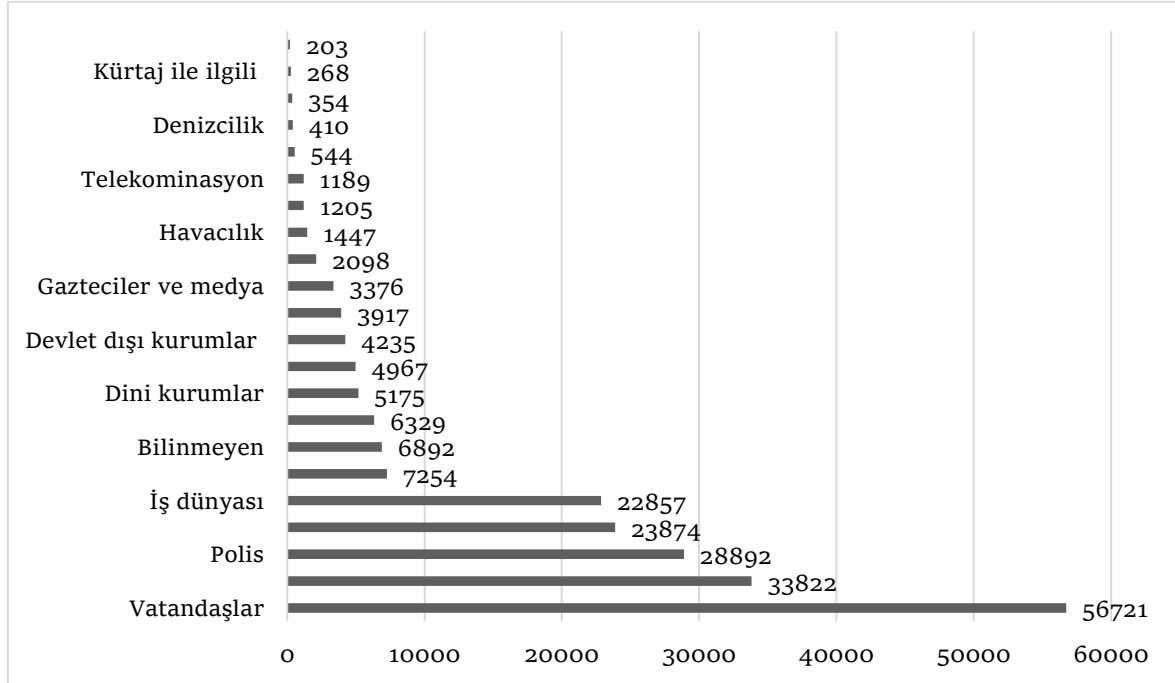
⁸⁰ Erdem, 2016: 267.

⁸¹ Schofield, 1999: 619-620.

⁸² Saygılı, 2006: 277.

önemli riskleri oluşturacakları alanlar arasında değerlendirilebilir. Söz konusu alanlar üzerinde meydan gelecek olan tahribatları ekonomik, ekolojik ve toplumsal açıdan önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Bu alanlara yönelik gerçekleştirilecek olan olası terör eylemlerinin ülke ekonomisine ciddi maliyet yüklediği gibi canlı ve cansız varlıkların yaşamsal faaliyetlerini sürdürmeleri açısından birçok olumsuzluğun meydana gelmesine sebep olacaktır. Dahası bu alanların doğal sınırlarını savunmalı ve korunaklı hale getirecek unsurlar bakımından yetersiz ya da hiç olmaması durumu, bir terör eyleminin etki düzeyinin çok daha geniş alana yayılmasını mümkün kılacağına bilinmesi gerekir. Bu konuda sadece istatistiki veriler üzerinden doğrudan çevrenin hedef olarak alındığı vaka sayısını dikkate almak yanıltıcı olabilir. Zira Küresel Terörizm Veri Tabanının yayınlamış olduğu veriler incelendiğinde doğrudan çevreyi hedef alan 1970-2019 yılları arasındaki eylem sayısının toplam içerisindeki payının düşük olduğu gözlenmektedir (Grafik 3). Ancak dolaylı olarak ekosistem üzerindeki etkileri bakımından durum değerlendirildiğinde sayı ve etki derecesi yükselecektir.

Grafik 3. 1970-2019 Yılları Arasındaki Gerçekleşen Terör Eylemleri Sayısının Hedefler Bakımından Dağılımı⁸³

Yukarıda yapılan açıklamalardan çevresel terörizm, çeşitli isteklendirme unsurları tarafından beslenen grupların çevrenin fiziksel özelliklerinin amaç, hedef ve araç olarak kullanmaları durumu ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kavram ile devlet dışı aktörler tarafından barış ortamlarında ortaya çıkan bir durum olarak yorumlanmakta, beklenmedik bir anda ölçek ve çeşitleri bakımından şiddet ve düşmanca sonuçları olan terörizm eylemleri kastedilmektedir.⁸⁴ Hedeflenen kaynağın kıtlığı ve prestijliği, konumu, saldırıya açıklığı ve yenilenme kapasitesi gibi fiziksel özellikler çevresel terörizm eğiliminin temel belirleyicisidir. Nispeten erişilemeyen veya yoğun bir şekilde korunan kaynaklar, teröristler için başarısız sonuçlar doğuracağı için daha az çekici olmaktadır.⁸⁵ Çevresel güvenlik anlayışı ile çevresel tahribatların devletler ve toplumlar tarafından kınanmasının bir göstergesi olarak çevresel terörizm kapsamındaki eylemlerin kanunlarına göre yargılanması, durumu meşrulaştırılmaktadır. Ancak çevresel terörizme maruz bırakılan ülkeler için uluslararası ve bölgesel düzenlemeler ile terörist-

⁸³ KTV, 2021b.

⁸⁴ O'lear, 2003: 147.

⁸⁵ Chalecki, 2002: 52.

lerin iade edilmesi ve sınır dışı güvenliğinin sağlanması gibi tedbirler alınması gerekmektedir.⁸⁶ Bu konuda başlangıç noktasını mevcut doğal kaynakların çevresel terörizme maruz kalmasını olağan kılan ve savunmasızlık unsuru olarak öne çıkan özelliklerin belirlenmesi oluşturabilir. Örnek olarak fiziksel özellikleri ya da konumu itibarıyla doğal kaynakların kıt olması ya da terör eylemlerine karşı daha fazla savunmasız konumunda olma riskinin azaltılması gerekmektedir. Türkiye örneği üzerinde düşünüldüğünde jeopolitik sınırlar bu konuda belirleyici olduğu gözlenmektedir. Özellikle jeopolitik olarak savaşlar coğrafyası içerisinde sıkışmış olan ülkenin, sınırlara yakın ve stratejik öneme sahip kaynakların ya da geniş çevre tanımlaması doğrultusunda yapıları çevresel unsurların (barajlar, tatlı su kaynakları, boru hatları, enerji santralleri gibi) korunaklı hale getirilmesi gerekmektedir. Özellikle çeşitlilik ve alternatiflik konusunda yetersiz olan doğal ve yapay kaynakların terör gruplarının hedefleri arasında yer alma olasılığının yüksek olacağı unutulmaması gerekmektedir.

Diğer taraftan geleneksel olarak çevrenin korunmasına yönelik gerçekleştirilen eko-terör eylemlerini mevcut bir tehdit olarak görünmemektedir. Ancak çevre aktivistleri iyi kurulmuş demokrasiler tarafından giderek daha fazla kategorize edilmekte ve terörist olarak nitelendirilmektedir. Bu durum radikal çevreci bireyleri diğer terör eylemlerine katılmaya ya da kendilerini yeni bir terör tehdidi oluşturmaya zorlayabilecek bir adaletsizlik ve çaresizlik duygusuna sokabilir.⁸⁷ Sonuç olarak yapılan tüm bu değerlendirmeler çevresel unsurların terör ve güvenlik kavramları ile ilişkisini kuramsal ve kavramsal boyutları ile açıklanmasını sağlamaktadır. Benzer bir eğilim çevresel terörizm konusunun pratik boyutları içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmanın çevresel terörizm tartışmaları zengin ekolojik değerlere, kültürel zenginliklere ve stratejik yapıları çevresel unsurlara sahip olan Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde genişletilmeye çalışılmıştır. Zira endemik bitki türlerinin yaklaşık %10'lük bir kesimi ise “Doğu Karadeniz Bölgesi”nde yer almakta, bu taksonların ise ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte tehlike altındadır. Zira bu bölge çeşitli uluslararası çevre koruma örgütleri ve Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından zengin gen havuzları olarak kabul edilmektedir. Son dönemlerde ormanlık alanlar üzerinde gerçekleştirilen terör eylemleri dikkate alındığında ise Doğu Karadeniz Bölgesindeki ormanlık alanlar ve ihtiva ettiği flora ve fauna zenginliği risk ve tehdit potansiyelini artırıcı unsurlardır. Diğer taraftan yenilenebilir enerji kaynakları başta olmak üzere her geçen gün artış gösteren ve ulusal, bölgesel açıdan önem arz eden stratejik yapıları çevreler (barajlar ve bentler gibi) benzer terör tehditleri ile karşı karşıyadır.

4. Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çevresel Unsurların “Terörizm ve Güvenlik” Yaklaşımları İle İlişkilendirilmesi

Ekosistemlerin sunmuş olduğu besin, enerji, su gibi temel kaynaklar yaşamın sürekliliği açısından vazgeçilmezdir. Son dönemlerde karşılaşılan küresel ekolojik sorunlar sebebiyle doğal kaynakların ve yapıları çevrelerin stratejik önemi artış göstermiş, çevresel kısıtlar ise sosyoekonomik çatışmaların odak noktası haline gelmiştir. Bu konuda terör grupları yangın çıkarma, tahrip etme, zehirli ve zararlı madde karıştırma gibi yöntemler ile doğal kaynakları, yapıları çevresel unsurları ve yaşamsal faaliyeteler için önem arz eden ekosistemleri hedef almaktadır. Terör grupları tarafından söz konusu kaynakların hedef alınmasının temel gerekçeleri arasında ise savunmasız olmaları, eylem sonuçlarının etki düzeyinin yüksek olması, maliyetlerinin düşük olması gibi özellikler öne çıkmaktadır. Örnek olarak ekolojik zenginlikler bakımından “bilimsel, ekonomik ve toplumsal bir laboratuvar” olarak kabul gören Doğu Karadeniz Bölgesinde; bitki gen rezervleri, ormanlar ve tarım alanları yanı sıra özellikle su kaynakları dikkat çekmektedir. Çevresel terörizm ve güvenlik kapsamında dikkate alınması gereken husus ise kimyasal ve biyolojik zehirleyici ve zararlı maddelerin ekosistemlere ve su kaynaklarına

⁸⁶ Chalecki, 2002: 60.

⁸⁷ Spadaro, 2020: 73.

salınması olasılığıdır. Özellikle kimyasal ve biyolojik zehirli maddelerin su kaynaklarına karıştırılması sonucu insan ve diğer canlıların yaşamını tehdit ve risk altına girebilmektedir. Ayrıca bu bölgedeki su kaynakları birer enerji depoları olarak değerlendirilmektedir. Binlerce metre küplük kapasiteye sahip baraj ve bentler büyük yıkım kapasitesine sahip savunmasız yapıları çevrelerdir. Örnek olarak Artvin ilinde 669,60 megavat kurulu gücü ile ortalama 404.523 kişinin günlük yaşamda ihtiyaç duyduğu elektrik enerjisinin karşılanmasını sağlayan Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santrali yer almaktadır.⁸⁸ Yaklaşık 1.33 milyar dolar maliyet ile Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ) tarafından işletilen Deriner Hidroelektrik Santrali yükseklik bakımından dünyada en yüksek barajlar listesinde 9. Türkiye’de ise 1. sırada yer aldığı belirtilmektedir. Taşıdığı su hacmi bakımından ise 1-1.9 milyar metre küplük kapasiteye sahip olduğu belirtilmektedir.⁸⁹ Söz konusu yapıları çevrenin bulunduğu konum ve coğrafik koşullarının çevresel terörizm ve güvenlik boyutları dikkate alınması ve önleyici tedbirlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Benzer şekilde çevresel terörizm ve güvenlik açısından dikkate alınması gereken çevresel unsurlar arasında Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki hidroelektrik santralleri gösterilebilir. Son dönemlerde öz kaynaklar arasında ilk sıralarda değerlendirilen yenilenebilir enerji kaynaklarından azami ölçüde faydalanılması hususu öncelikli devlet politikası haline getirilmiştir. Bu kapsamda hidroelektrik potansiyelinden azami ölçüde faydalanılarak artan enerji talebinin karşılanması, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ve ülke ekonomisine katkı sunulması amaçlandığı kamuoyunda paylaşılmaktadır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün (2020) raporuna göre Türkiye’nin teorik HES potansiyelinin yıllık 433 milyar kilovatsaat (kWh), teknik olarak faydalanılabilir miktarın ise 216 milyar kWh olduğu belirtilmektedir. Aynı raporda Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Norveç, Kanada gibi gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler ile karşılaştırıldığında mevcut faydalanma oranının düşük olduğu ileri sürülmektedir. Bu kapsamda 2023 yılı sonrasında hâlihazırdaki 714 ve inşaat halinde 37 ve yapılması planlanan 493 projeye yanı sıra ilave potansiyel artırma çabaları sonrasında yıllık 180 milyar kWh enerji üretiminin HES’lerden karşılanması hedeflendiği belirtilmektedir. Türkiye’deki HES’lerin mekânsal olarak dağılımı ise coğrafik ve iklimsel koşullar gereği (hızlı akım, her mevsim akış, derin vadi vb.) Orta ve Doğu Karadeniz Bölgeleri ile Güney-Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yoğunlaştığını görülmektedir.⁹⁰ Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki mevcut ve planlanan HES’lerin ekosistem ve su kaynakları üzerindeki etkileri bakımından olumsuz sonuçlarının olduğu yönde eleştiriler yanı sıra, konunun çevresel terörizm açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Hidroelektrik santrallerinde olduğu gibi Türkiye’nin artan enerji talebini karşılamak ve enerjide dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla başvurulmuş yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde rüzgâr enerjisi santrallerinin de güvenlik açısından dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye rüzgâr enerji santrallerinin coğrafi dağılımına bakıldığında ise Orta ve Doğu Karadeniz, İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2021)’nin açıklamış olduğu verilere göre 2020 yılı sonu itibarıyla rüzgâr enerjisine dayalı elektrik kurulu gücümüz 8.832 MW, toplam elektrik üretimi içerisindeki payı %8,09 olarak belirtilmektedir. Toplam elektrik üretimi içerisindeki payının her geçen gün artırılması planlanan rüzgâr enerji santrallerinin coğrafik ve iklimsel koşullar gereği Karadeniz Bölgesi’nde her geçen gün daha fazla stratejik öneme kavuşmuştur. Örnek olarak Ordu ilinin Akkuş ilçesinde inşa edilen ve gelecekte diğer yüksek rakımlı yaylalarında da yapılması planlanan rüzgâr enerji santrallerinin çevresel terörizm açısından olası sonuçların dikkate alınması ve gerekli tedbirlerin şimdiden hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. Bu coğrafyada yakın zamanda tamamlanması planlanan enerji santrallerinin gerek altyapısı itibarıyla gerekse

⁸⁸ Enerji Atlası, 2021.

⁸⁹ Enerji Atlası, 2021.

⁹⁰ Ürker ve Çobanoğlu, 2017: 70.

enerji nakil hatları itibariyle çevresel terörizm açısından endişeleri giderecek düzeyde korunaklı ve planlı değildir.

Çevresel terörizm ve güvenlik açısından dikkate alınması gereken bir diğer önemli husus nükleer enerji tesisleridir. Terör grupları doğrudan nükleer tesisleri hedef aldığı gibi, bu tesislerde kullanılması amacıyla taşınan zenginleştirilmiş uranyum gibi malzeme ve aletlerde hedef haline gelebilmektedir. Nükleer terörizmin etki boyutlarını tam olarak ölçme imkânı olmasa da dünyanın çeşitli ülkelerdeki vakalar sonucu ortaya çıkan ekolojik tahribatlar çevresel güvenlik bakımından dikkate değer olduğunun en iyi kanıtıdır. 26 Nisan 1986’da bir ünitesinde teknik bir test sırasında meydana gelen Çernobil (Ukranya) Nükleer Güç Santrali’nde ve 11 Mart 2011’de 9 şiddetindeki bir depremin sebep olduğu belirtilen Fukushima (Japonya) Nükleer Güç Santrali’nde meydana gelen kazalar sebebiyle çok geniş coğrafik alanda ekolojik tahribatlar meydana geldiği bilimsel raporlar ile kanıtlanmıştır. Hem Çernobil hem de Fukushima kazaları, tüm kuzey yarımkürede atmosfer, hidrosfer, biyosfer ve pedosfer (toprak küre) katmanında radyonüklit bir kirlenmeye sebep olduğu yönde yeterli düzeyde bilimsel kanıtlar sunulmuştur.⁹¹ Söz konusu reaktör kazaları sonucu ekolojik kirlenme düzeylerinin ilgili tüm biyota katmanlarında (hava, yağmur, toprak, bitki örtüsü vb.) oluştuğu bilimsel kanıtlar ile ortaya konmuştur.⁹² Bu hususta 2018 yılında kapanarak görev ve yetkilerinin diğer merkezi idarelere aktarıldığı Türkiye Kalkınma Bakanlığının hazırlamış olduğu raporda yıllık enerji tüketiminin %20’lik kesiminin yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması ve elektrik enerjisinin en az %5’lik oranının ise nükleer santrallerden sağlanmasının hedeflendiği belirtilmektedir.⁹³ 2023’te faaliyete geçmesi planlanan Mersin Akkuyu Nükleer Güç Santrali ve 2030 yılında hizmete girmesi beklenen Sinop Nükleer Güç Santrali projeleri ile Türkiye’nin artan enerji ihtiyacının karşılanması planlanmaktadır. Bu durum nükleer terörizm ve çevresel güvenlik endişelerinin tekrar gündeme gelmesine sebep olacağı aşikârdır. Bu konuda verilecek en küçük ihmalkârlık ve güvenlik açığının ne düzeyde olumsuz sonuçlar doğuracağı diğer ülkelerde meydana gelen vakalar ışığında idrak edilebilir.

Sonuç

Uluslararası, ulusal ve yerel ölçekte çevre güvenliğine ilişkin kuramsal ve kavramsal eksiklik ve belirsizlikler söz konusu olsa da iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çeşitli çevresel krizlerin yanı sıra terörizm gibi militarist ve sosyopolitik eğilimler, çevresel tahribatların güvenlik politikaları bakımından değerlendirilmesi için uygun bir çerçeve sunmaktadır. Bu konuda hukuki ve kurumsal eksiklikler, geleneksel güvenlik olgusundan daha uzun soluklu ve maliyetli sonuçlar ile karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Çevresel güvenlik konusunda geliştirilen kuramsal yaklaşımlar, çevresel faktörlerin sosyopolitik çatışmalara sebep olduğu tezine dayalı olarak gerekli yasal ve kurumsal altyapı ile bu çatışmaların üstesinden gelinebileceğini belirtmektedir. Terörle mücadele kapsamında küresel olarak başlatılan eylemler, çevre güvenliğinin belli bir süre politik gündemin kenarında kalmasına sebep olmuştur. Ancak son dönemlerde akademik ve politik tartışmalarda yer alan iklim değişikliği gibi küresel ekolojik krizler, çevre güvenliğinin tekrar siyasal ve toplumsal gündeme girmesini sağlamıştır.

Çevre ve terör kavramlarının ilişkilendirilmesi şüphesiz terörizme ilişkin yapılan değerlendirmelerin daha fazla bulanıklaşmasına sebep olmaktadır. Ancak terörizm ile ilgili uluslararası ve ulusal metinlerde yapılan tanımlamalar çevrenin de terörizm kapsamında değerlendirilebileceği konusunda açık ya da örtülü fikir sunduğu anlaşılmaktadır. Ancak ne tür eylemlerin çevresel terörizm ya da ekoterörizm kategorisine gireceği konusu özellikle pratik boyutları itibariyle belirsizliğini korumaktadır. Bu kapsamda alan yazınında terörizm eylemlerinde çev-

⁹¹ Steinhauer vd., 2014: 806.

⁹² Steinhauer vd., 2014: 814.

⁹³ Kalkınma Bakanlığı, 2014: 34.

renin iki farklı konumda değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Gerek çevrenin korunması amacıyla gerçekleştirilen eylemlerde “amaç” olarak kullanılabilen, gerekse doğrudan çevre üzerinde tahribat oluşturmak için “hedef” konumunda yer alabilmektedir. Sonuçta her iki durumda da devletin çevresel direnç ve hassasiyet değerlerini de gözetecek şekilde politika ve strateji üretmesi güvenlik açısından olabilecek zafiyetleri azaltacaktır.

Benzer şekilde çevreci eylemlerin hangilerinin, ne ölçüde doğa korumacılık kapsamında değerlendirilmesi gerektiği akademik ve hukuki bir zeminde yeni bir tartışmayı gerektirir. İdeoloji başta olmak üzere çevrenin taktik gereği masum sivil insanlara zarar vermek amacıyla bir araç olarak kullanılması durumunun, “terörizm” kapsamında değerlendirilmesi ve ağır yaptırımlara tabi kılınması bir temenniden ziyade hukuki ve yasal temeli olan bir argüman olarak kabul edilebilir. Bu konuda en iyi örnek yapıyı çevre olarak kentsel mekânlar üzerinde gerçekleştiren terör eylemleri gösterilebilir. Kırsal alanlar da eşdeğer ölçüde önem arz etmektedir. Zira bu alanlarda tarımsal faaliyetler, su kaynakları, hayvancılık, ormanlık alanlar çevresel güvenlik açısından stratejik öneme sahip olmalarına rağmen, korunaksız ve savunulabilme ölçütlerinden yoksundur.

Ayrıca politik ve felsefi tercihler doğrultusunda çevrenin korunması amacıyla gerçekleştirilen radikal çevreci eylemlerin de hukuki ve pratikteki karşılıklarına ilişkin kapsamlı bilimsel ve kapsayıcı raporlara ihtiyaç duyulmaktadır. Hangi eylemlerin eko-terörizm kapsamında değerlendirilebileceği, şiddet içeren diğer eylemlerden farklılıklarının (amaç, kapsam, kasıt gibi) neler olduğu ve hukuki yaptırımlarının nasıl olması gerektiğine ilişkin daha fazla analiz ve değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Uluslararası düzenlemelerde bu konuya ilişkin belirli düzeyde açıklık getirilmiş olsa da ulusal düzeyde özellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler için ciddi yetersizlik söz konusudur. Bu konuda terör ve terörizme ilişkin kuramsal ve kavramsal değerlendirmelerin ülke karşılaştırması yapılarak kapsam ve içeriğinin doldurulması ve somut hale getirilmesinin önemli kazanımları olacaktır. Mevcut çevre korumacılık kapsamındaki yasalarla çevre terörizm ile mücadele edilmesinde yetersizlikler giderilmesi toplumun çevresel yıkımlar karşısındaki tepkisinin gücü ve boyutunu artırması beklenmektedir. Çevre yıkımlarına sebep olan terör eylemleri mevcut düzenlemelerin ihlali olarak değerlendirmekten ziyade genel terör ve suç kapsamında değerlendirilmesi önemlidir. Bu eğilim terör eylemlerini azaltmasa dâhi kriminal çalışmalarının geliştirmiş olduğu teorik yelpazenin pratikteki yansımaları hususunda eksikliklerin fark edilmesini sağlayacaktır. Çevresel terörizm ile mücadele kapsamında sınır ötesi uygulamalarında içerecek şekilde hukuki ve politik düzenlemelere gidilmesi kaçınılmazdır.

Çevre korumacılık gibi çeşitli saiklere dayandırılarak yapılan eylemlerde (reformistlerden radikallere kadar geniş bir yelpazede farklılık gösteren) bireysel ve kamusal menfaatlerin zedelenmesinin hukuki dayanakları oluşturulması, tanımlamalarda yeni bir sınıflandırmaya gidilmesi gerekmektedir. Bu konuda kaynak kullanımında (enerji, su, besin gibi) çeşitliliğe gidilmesi kısa vadede çevresel terörizm güvenlik konusundaki etkisini azaltacaktır. İklim değişikliği gibi küresel çevre sorunlarının etkisi ile doğal kaynaklar başta olmak üzere çevresel değerleri terör eylemlerine daha fazla muhatap kılacağı beklentisi bir ütopyadan ziyade politik ve hukuki bir zorunluluk olarak ele alınması kaçınılmazdır. Bu alanda terör konusundaki uzmanlar arasında iletişim ve yerel aktörler (örneğin politik karar vericiler, yerel sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar gibi) ile istişare yapılması önemlidir. Çevre güvenliği açısından da ciddi olumsuz sonuçları olan çevre koruma eylemlerini gerçekleştiren örgütlerin amaç, hedef, taktik, ideolojik ve felsefi dayanakları, yapılanma gibi özellikleri bakımından batılı gelişmiş ülke örnekleri ile karşılaştırmalı olarak sosyopolitik analizler ile incelenmesinin ise önemli kazanımları olacaktır. Sonuç olarak çevresel terörizm ve güvenlik konusunun Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde yapılan tespitler, diğer bölgeler içinde geçerli olabildiği gibi, düşük maliyette, kolay erişebilir çevresel unsurlarının, yüksek maliyette ve kalıcı etkileri oluşturabilen bir araca ya da hedefe dönüşebilme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bölge, sahip

olduğu ekolojik zenginlik sebebiyle çevreci radikal grupların doğa korumacılık adına gerçekleştirecekleri *ekoterorizm* eylemleri yanı sıra doğrudan yapıları çevreleri hedef alan *çevresel terörizm* risk ve tehditlerine açıktır. Nitekim bölgenin çevresel unsurlarına yönelik düşük maliyetlerle gerçekleştirilebilen terör eylemlerinin ulusal, uzun dönemli ve çok boyutlu etkileri olacaktır. Bu konuda küresel ve ulusal ölçekte gerçekleştirilen yasal ve kurumsal girişimlerde “terör ve güvenlik” konularına yaklaşım biçimleri son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Ağır, Bülent Sarper (2015), “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11/22, 97-130.

Ak, Tarık (2013), “Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1-2, 99-115.

Alpas, Hami, Simon M. Berkowicz, ve Irina Ermakova (2011), *Environmental Security and Ecoterrorism*, Springer.

Arends, Frederik (2009), “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: Güvenlik Kavramının Avrupa Geleceğindeki Boyutları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6/22, 3-33.

Baldwin, David A. (1997), “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23/1, 5-26.

Barnett, Jon (2007), “Environmental Security and Peace”, *Journal of Human Security*, 3/1, 4-16.

Berkowicz, Simon M. (2011), “Eco-terrorism/Enviro-Terrorism: Background, Prospects, Countermeasures”, In *Environmental Security and Ecoterrorism* Alpas, H., Berkowicz, S. M., & Ermakova, I. (Eds.), Springer, 15-29.

Bingöl, O. (2016), “Yeni Güvenlik Yaklaşımları ve 21. Yüzyıl Güvenlik Sorunları”, *Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Brauch, Hans Günter (2008), “Conceptualising the Environmental Dimension of Human Security in The UN.”, *International Social Science Journal*, 59, 19-48.

Chalecki, Elizabeth L. (2002), “A New Vigilance: Identifying and Reducing the Risks of Environmental Terrorism”, *Global Environmental Politics*, 2/1, 46-64.

Clarke, Michael C. (2004), “Terrorism, Engineering and the Environment: Their Interrelationships”, *Terrorism and Political Violence*, 16/2, 294-304.

CNA Military Advisory Board (2007), “*National Security and the Threat of Climate Change*”, Alexandria, VA: Center for Naval Analyses Corporation, https://www.cna.org/cna_files/pdf/national%20security%20and%20the%20threat%20of%20climate%20change.pdf (Erişim Tarihi: 09.09.2021).

Crenshaw, Martha (1990), “Questions to Be Answered, Research to Be Done, Knowledge to Be Applied”, In Laquer, Walter (Ed.), *Origins of Terrorism: Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind*, Cambridge University Press, 247-260.

Dalby, Simon (2009), *Security and Environmental Change*, Polity Press.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2020), “2020 Yılı Faaliyet Raporu”, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, <https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/425/KonuIceirik/759/1107/DosyaGaleri/DS%C4%B0%202020-yili-faaliyet-raporu.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.12.2021).

Enerji Atlası (2021), “Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santrali (HES)”, <https://www.enerjiatlas.com/hidroelektrik/deriner-baraji.html>, (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

Erdem, Engin İ. (2016), “İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği”, *Gazi Akademik Bakış*, 10/19, 255-281.

Floyd, Rita (2008), “The Environmental Security Debate and Its Significance for Climate Change”, *The International Spectator*, 43/3, 51-65.

Floyd, Rita (2015), “Security”, In Pattberg, Philipp H. and Fariborz Zelli (Eds.), *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics*, Edward Elgar Publishing, 528-533.

Griset, Pamala L., Sue Mahan and Pamala L. Griset (2013), “*Terrorism in perspective*”, Sage Publications.

Gül, Murat (2016), “Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye’nin Güvelik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/1, 303-320.

Güngörmez, Oğuz ve Alkanat, Aaslıhan (2019), “Environmental Terrorism and Arson Attacks on Forests by The PKK”, *SETA-Analysis*, No:56. <https://setav.org/en/assets/uploads/2019/12/A56En.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.09.2021).

Hamilton, J. T. (2013), “*Security: Politics, Humanity, and the Philology of Care*”, Princeton University Press.

Heger, Martin (2012), “Terrorist Attacks Against the Natural Environment: A Phantom or A Real Danger”, *German Law Journal*, 13/9, 1066-1074.

Hudson, Rex A. (1999), “The Sociology and Psychology of Terrorism: Who becomes a Terrorist and Why?”, Library of Congress Washington DC. Federal Research Div. Library of Congress, Washington, D.C.

Kaya, Yasemin (2019), *Ekolojik Güvenlik*, Bursa: Dora Yayınları.

Kaypak, Şafak (2012), “Güvenlikte Yeni bir Boyut; Çevresel Güvenlik”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/8, 1-22.

_____ (2016), “Çevresel Güvenlik ve Yansımaları (Hatay örneğinde)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4, 19-34.

Kazan, H. (2016), “Terör-medya ilişkisi ve Medyada Terör Haberciliği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12/24, 109-146.

Külçür, Erdem İzzet (2020), *Kriminoloji ve Ceza Hukuku Boyutuyla “Çevreci Terörizm”*, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Maltais, Aaron, Kirstin Dow ve Asa Persson (2003), “Integrating Perspective on Environmental Security”, *Risk and Vulnerability Report*, Stockholm Environment Institute, <https://www.sei.org/publications/integrating-perspectives-environmental-security/> (Erişim Tarihi: 12.09.2021).

Michael, George (2005), “Resource wars: the new landscape of global conflict”, *Journal of Catholic Social Thought*, 2/1, 221-233.

Norris, Pippa, Montague Kern ve Marion Just (2004). *Framing terrorism: The news media, the government, and the public*, Routledge.

O’Lear, Shannon (2003), “Environmental Terrorism: A Critique”, *Geopolitics*, 8/3, 127-150.

O’neill, Kate (2009), *The Environment and International Relations*, Cambridge University Press.

Oxford Advanced Learner’s Dictionary (2022), “Terrorism”, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/terrorism?q=Terrorism> (Erişim Tarihi: 02.08.2021).

Özerkmen, N. (2004), “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44/2, 247-265.

Pellow, David N. (2016), “Eco-terrorism”, In Adamson, J., Gleason, W. A., & Pellow, D. (Eds.). *Keywords for Environmental Studies*, NYU Press, 82-85.

Posluszna, Elzbieta (2015), *Environmental and Animal Rights Extremism, Terrorism, and National Security*, Butterworth-Heinemann, Oxford.

Saygılı, Abdurrahman (2006), “Çevresel Terörizm”. *Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arşivi*, 15, 273-279, <http://hfsa-sempozyum.com/wp-content/uploads/2019/02/HFSA15-Sayg%C4%B1%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.09.2021).

Schofield, Timothy (1998), “The Environment as an İdeological Weapon: A Proposal to Criminalize Environmental Terrorism”, *Boston College Environmental Affairs Law Review*, 26, 619.

Schwartz, Daniel M. (1998), “Environmental Terrorism: Analyzing the Concept”, *Journal of Peace Research*, 35/4, 483-496.

Shearer, Allan W. and P. H. Liotta (2010), “Environmental Security and its Meaning for the State”, In *Environmental Security and Ecoterrorism* (1-13) edt. Hami Alpas, Simon M. Berkowicz ve Irina Ermakova, Springer.

Soroos, Marvin S. (1994), “Global Change, Environmental Security, and the Prisoner’s Dilemma”, *Journal of Peace Research*, 31/3, 317-332.

Spadaro, Paola Andrea (2020), “Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats”, *Journal of Strategic Security*, 13/4, 58-80.

Steinhauser, Georg, Alexander Brandl and Thomas E. Johnson (2014), “Comparison of the Chornobyl and Fukushima Nuclear Accidents: A Review of the Environmental Impacts”, *Science of The Total Environment*, 470, 800-817.

Şimşek, M. (2016), “Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 319-335.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı-ÇŞİB (2022), Çevresel Göstergeler, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/toplam-tur-sayisi-tehdit-altindaki-turler-endemizm-orani-i-85771> (Erişim Tarihi: 29.4.2022).

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2021). “Rüzgâr”, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-ruzgar> (E.T.: 01.12.2021).

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014), “Enerji Güvenliği ve Verimliliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_EnerjiGuvenligi-veVerimlilik-1.pdf (Erişim Tarihi: 01.02.2022).

Terörle Mücadele Kanunu (1991), Resmi Gazete No. 20843, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf> (E.T.: 09.08.2021).

The Global Terrorism Database- Küresel Terörizm Veritabanı-KTV (2021b), “National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism”, https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?chart=target&casualties_type=&casualties_max= (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

The Global Terrorism Database-Küresel Terörizm Veritabanı-KTV (2021a), “Defining Terrorism”, <https://www.start.umd.edu/gtd/> (Erişim Tarihi: 08.09.2021).

Türk Dil Kurumu (2021). Güncel Türkçe Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

Ullman, Richard H. (1983), “Redefining Security”, *International Security*, 8/1, 129-153.

United Nation-General Assembly (1995), “Measures to Eliminate International Terrorism: Resolution/Adopted by the General Assembly”, 17 February 1995, A/RES/49/60, <https://www.ref-world.org/docid/3boof3171c.html> (Erişim Tarihi: 30.9. 2021).

Ürker, Okan ve Nesrin Çobanoğlu (2017), “Türkiye’de Hidroelektrik Santrallerin Durumu (HES’ler) ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2.

Vural, Çağla (2018), “Çevresel Güvenliğin Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 6/1, 20-38.

Wilkinson, Paul (1974), *Political Terrorism*, London: Macmillan Press LTD.

Wolfers, Arnold (1952), “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, 67/4, 481-502.

Yıldırım, K. (2021), “Çevre Politikalarında Siyasal ve Toplumsal Gündem: Medya Etkisi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2, 389-418.